RNI No. MAHBIL /2009/35530

Reg. No. MH/MR/South-341/2014-16

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन राजपत्र

असाधारण भाग चार

वर्ष ६, अंक ३(२)] शुक्रवार, एप्रिल ४, २०१४/चैत्र १४, शके १९३६ [पृष्ठे २१, किंमत : रुपये २३.००

असाधारण क्रमांक २०

प्राधिकृत प्रकाशन

महाराष्ट्र विधानमंडळाचे अधिनियम व राज्यपालांनी प्रख्यापित केलेले अध्यादेश व केलेले विनियम.

अनुक्रमणिका

	पृष्ठे
सन २०१४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ८.—महाराष्ट्र राज्यातील सावकारीच्या व्यवहारांचे नियमन करण्याकरिता अधिनियम.	१-२१

दिनांक २ एप्रिल २०१४ रोजी मा. राष्ट्रपतींनी संमती दिलेला महाराष्ट्र विधानमंडळाचा पुढील अधिनियम माहितीसाठी, याद्वारे, प्रसिद्ध करण्यात येत आहे.

ह. बा. पटेल,
प्रधान सचिव,
महाराष्ट्र शासन,
विधी व न्याय विभाग.

सन २०१४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ८.

(मा. राष्ट्रपतींची संमती मिळाल्यानंतर " **महाराष्ट्र शासन राजपत्रात** " दिनांक ४ एप्रिल २०१४ रोजी प्रथम प्रसिद्ध केलेले अधिनियम)

महाराष्ट्र राज्यातील सावकारीच्या व्यवहारांचे नियमन करण्याकरिता अधिनियम.

ज्याअर्थी, राज्यात सावकारांकडून होणाऱ्या पिळवणुकीमध्ये वाढ झाली होती, परिणामी, शेतकऱ्यांच्या वारंवार आत्महत्या घडत होत्या ;

आणि ज्याअर्थी, सावकारीवरील विद्यमान अधिनियम हा, कर्जदार शेतकऱ्यांचे संरक्षण करण्यास आणि सावकारांकडून होणाऱ्या त्याच्या पिळवणुकीस प्रतिबंध करण्यास अपर्याप्त असल्याचे दिसून आले होते ;

आणि ज्याअर्थी, अशा परिस्थितीत, सावकारांकडून होणाऱ्या कर्जदार शेतकऱ्यांच्या पिळवणुकीस प्रभावी रीतीने प्रतिबंध करण्यासाठी समुचित व कठोर सामाजिक आणि कायदेशीर उपाययोजना करणे शासनास अत्यावश्यक झाले होते ; तसेच, महाराष्ट्र राज्यात सावकारीच्या व्यवहारांचे नियमन व नियंत्रण करण्यासाठी अधिक चांगल्या तरतुदी असलेला एक नवीन कायदा करणे इष्ट होते ;

आणि ज्याअर्थी, राज्य विधानमंडळाच्या दोन्ही सभागृहांचे अधिवेशन चालू नव्हते ;

आणि ज्याअर्थी, उपरोक्त प्रयोजनांसाठी कायदा करण्याकरिता महाराष्ट्राच्या राज्यपालांनी तात्काळ कार्यवाही करणे जीमुळे आवश्यक व्हावे अशी परिस्थिती अस्तित्वात असल्याबद्दल त्यांची खात्री पटली होती, आणि, म्हणून, त्यांनी दिनांक १६ जानेवारी २०१४ रोजी, महाराष्ट्र सावकारी (नियमन) अध्यादेश, २०१४, हा प्रख्यापित केला होता ; २०१४ चा महा. अध्या. १.

आणि ज्याअर्थी, उक्त अध्यादेशाचे राज्य विधानमंडळाच्या अधिनियमात रूपांतर करणे इष्ट आहे ; **त्याअर्थी,** भारतीय गणराज्याच्या पासष्टाव्या वर्षी, याद्वारे, पुढील अधिनियम करण्यात येत आहे :—

संक्षिप्त नाव, व्याप्ती व प्रारंभ.

१. (१) या अधिनियमास, महाराष्ट्र सावकारी (नियमन) अधिनियम, २०१४ असे म्हणावे.

(२) तो, संपूर्ण महाराष्ट्र राज्यास लागू असेल.

(३) तो, दिनांक १६ जानेवारी २०१४ रोजी अंमलात आला असल्याचे मानण्यात येईल.

व्याख्या.

२. या अधिनियमामध्ये संदर्भानुसार दुसरा अर्थ अपेक्षित नसेल तर,—

(१) " बँक " याचा अर्थ, बँक व्यवसाय विनियमन अधिनियम, १९४९ जिला लागू होतो अशी बँक व्यवसायी कंपनी किंवा सहकारी बँक, असा आहे आणि त्यात,— १९४९ चा १०.

(क) भारतीय स्टेट बँक अधिनियम, १९५५ अन्वये स्थापन करण्यात आलेली भारतीय स्टेट बँक ; १९५५ चा २३.

(ख) भारतीय स्टेट बँक (दुय्यम बँका) अधिनियम, १९५९ यामध्ये व्याख्या केलेली दुय्यम बँक ; १९५९ चा ३८.

(ग) बँक व्यवसायी कंपन्या (उपक्रमांचे संपादन व हस्तांतरण) अधिनियम, १९७० अन्वये किंवा, यथास्थिति, बँक व्यवसायी कंपन्या (उपक्रमांचे संपादन व हस्तांतरण) अधिनियम, १९८० अन्वये स्थापन करण्यात आलेली तत्सम नवीन बँक ; आणि १९७० चा ५. १९८० चा ४०.

(घ) बँक व्यवसाय विनियमन अधिनियम, १९४९ याच्या कलम ५१ मध्ये निर्देशिलेली अन्य कोणतीही बँक व्यवसायी संस्था, १९४९ चा १०.

यांचा समावेश होतो ;

(२) " बँक व्यवसायी कंपनी " या संज्ञेस, बँक व्यवसाय विनियमन अधिनियम, १९४९ याच्या कलम ५ च्या खंड (ग) द्वारे जो अर्थ नेमून दिला असेल तोच अर्थ असेल ; १९४९ चा १०.

(३) " सावकारीचा धंदा " याचा अर्थ, रोख रकमेच्या किंवा वस्तूच्या स्वरूपात कर्ज देण्याचा धंदा, असा आहे— मग तो धंदा अन्य कोणत्याही धंद्याच्या संबंधात अथवा त्याच्या जोडीने केलेला असो किंवा नसो ;

(४) " भांडवल " याचा अर्थ, सावकाराने सावकारीच्या धंद्यामध्ये गुंतविलेला पैसा, असा आहे ;

(५) " कंपनी " याचा अर्थ, कंपनी अधिनियम, १९५६ किंवा, कंपनी अधिनियम, २०१३ यामध्ये व्याख्या केल्याप्रमाणे असलेली कंपनी, असा आहे ; १९५६ चा १. २०१३ चा १८.

(६) " सहकारी बँक ", " सहकारी संस्था ", " बहुराज्यीय सहकारी बँक " आणि " प्राथमिक पत संस्था " या संज्ञांना, बँक व्यवसाय विनियमन अधिनियम, १९४९ याच्या कलम ५६ च्या खंड (ग) द्वारे जे अर्थ नेमून दिले असतील तेच अर्थ असतील ; १९४९ चा १०.

(७) " कर्जदार " याचा अर्थ, ज्याला रोखीने किंवा वस्तूरूपात कर्ज देण्यात आले आहे अशी व्यक्ती, असा आहे आणि त्यात त्याच्या हितसंबंधित उत्तराधिकाऱ्याचा किंवा जामीनदाराचा समावेश होतो ;

(८) " तपासणी शुल्क " याचा अर्थ, सावकाराच्या लेखा पुस्तकांची तपासणी करण्यासाठी कलम १२ अन्वये आकारण्यात येणारे शुल्क, असा आहे ;

(९) " व्याज " या संज्ञेत, कर्जाच्या बाबतीत कर्जाचा मोबदला म्हणून किंवा अन्यथा सावकाराला मुद्दलाच्या रकमेपेक्षा जादा देण्यात आलेल्या किंवा येणाऱ्या कोणत्याही नावाने संबोधल्या जाणाऱ्या कोणत्याही रकमेचा समावेश होतो ; परंतु त्यामध्ये, या अधिनियमाच्या किंवा त्या त्या वेळी अंमलात असलेल्या अन्य कोणत्याही कायद्याच्या तरतुदींनुसार सावकाराने परिव्यय, आकार व खर्च म्हणून कायदेशीररीत्या आकारलेल्या कोणत्याही रकमेचा समावेश होणार नाही ;

(१०) " धंद्यातील गुंतवणूक " याचा अर्थ, सावकाराने सावकारीच्या धंद्यामध्ये वेळोवेळी गुंतवलेली एकूण रक्कम, असा आहे ;

(११) " अनुज्ञप्ती " याचा अर्थ, या अधिनियमान्वये दिलेली अनुज्ञप्ती, असा आहे ;

(१२) " अनुज्ञप्ती शुल्क " याचा अर्थ, अनुज्ञप्तीसाठी द्यावयाचे शुल्क, असा आहे ;

(१३) " कर्ज " याचा अर्थ, व्याजाने दिलेली आगाऊ रक्कम अथवा वस्तू, असा आहे, मात्र त्यामध्ये पुढील गोष्टींचा समावेश होणार नाही,—

(क) सरकारी डाक कार्यालय बँकेमध्ये किंवा अन्य कोणत्याही बँकेमध्ये किंवा एखाद्या कंपनीमध्ये वा सहकारी संस्थेमध्ये ठेव म्हणून ठेवलेला पैसा अथवा अन्य मालमत्ता ;

१८६० चा २१. (ख) सोसायटी नोंदणी अधिनियम, १८६० अन्वये किंवा एखाद्या सार्वजनिक, धार्मिक वा धर्मादाय उद्दिष्टाशी संबंधित अन्य कोणत्याही कायद्यान्वये नोंदणी केलेल्या कोणत्याही संस्थेला किंवा संघाला दिलेले किंवा त्यांनी दिलेले कर्ज, किंवा त्यांच्याकडे ठेवलेली ठेव ;

(ग) शासनाने किंवा शासनाने प्राधिकृत केलेल्या कोणत्याही स्थानिक प्राधिकरणाने दिलेले कर्ज ;

(घ) शासकीय कर्मचाऱ्यांच्या कल्याणासाठी किंवा सहाय्यासाठी स्थापन करण्यात आलेल्या निधीतून एखाद्या शासकीय कर्मचाऱ्याला देण्यात आलेले व राज्य शासनाने मंजूर केलेले कर्ज ;

(ङ) सहकारी संस्थेत जमा केलेले पैसे किंवा सहकारी संस्थेला दिलेले कर्ज ;

(च) भविष्यनिर्वाह निधीच्या एखाद्या वर्गणीदाराच्या किंवा ठेवीदाराच्या जमाखाती असलेल्या रकमेतून त्या वर्गणीदाराला किंवा ठेवीदाराला, त्या निधीच्या नियमांनुसार देण्यात आलेले अग्रिम ;

१९३८ चा ४. (छ) विमा अधिनियम, १९३८ मध्ये व्याख्या केलेल्या विमा कंपनीला दिलेले अथवा तिने दिलेले कर्ज ;

(ज) बँकेला दिलेले अथवा बँकेने दिलेले कर्ज ;

(झ) कोणत्याही कायद्याद्वारे विधिसंस्थापित केलेल्या, राज्यामध्ये त्या त्या वेळी अंमलात असलेल्या किंवा त्या अधिनियमानुसार ज्या कोणत्याही कायद्याद्वारे कोणतेही कर्ज किंवा अग्रिमाची रक्कम मंजूर करण्यात येत असेल अशा कायद्याखाली किंवा तदन्वये स्थापन केलेल्या (या खंडाच्या इतर कोणत्याही तरतुदींच्या कक्षेत न येणारी अशी संस्था असलेली) कोणत्याही महामंडळाला दिलेले अथवा अशा महामंडळाने दिलेले कर्ज, किंवा त्याच्याकडे ठेवलेली ठेव ;

१८८१ चा २६. (ञ) वचन चिठ्ठीव्यतिरिक्त अन्य अशा, परक्राम्य संलेख अधिनियम, १८८१ यात व्याख्या केलेल्या परक्राम्य संलेखाच्या आधारे देण्यात आलेले, तीन हजार रुपयांहून अधिक असलेले कितीही रकमेचे अग्रिम ;

(ट) हुंडीच्या (इंग्रजीमध्ये किंवा कोणत्याही भारतीय भाषेत लिहिलेल्या) आधारे देण्यात आलेले, तीन हजार रुपयांहून अधिक असलेले कितीही रकमेचे अग्रिम ;

(ठ) पैसे कर्जाऊ देणे हे प्राथमिक उद्दिष्ट नसलेला कोणताही धंदा करणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीने आपल्या धंद्याच्या सर्वसाधारण ओघात अग्रिम दिले असेल तर, तिने असे सद्‌भावपूर्वक दिलेले अग्रिम ;

(ड) कलमे २९ व ३१ यांच्या प्रयोजनांव्यतिरिक्त एरव्ही,—

(एक) जमीन मालकाने आपल्या कुळाला पिकांसाठी भांडवल पुरविण्याच्या किंवा हंगामी भांडवल पुरविण्याच्या उद्देशाने, कुळाने धारण केलेल्या जमिनीच्या दर एकरास १,००० रुपयांहून अधिक नसेल एवढे दिलेले कर्ज ;

(दोन) शेतमजुराला त्याच्या मालकाने दिलेले कर्ज ;

स्पष्टीकरण.— " कुळ " या शब्दाला, महाराष्ट्र कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, यामध्ये किंवा शेतजमिनीच्या कुळवहिवाटीशी संबंधित अशा, अंमलात असणाऱ्या अन्य कोणत्याही संबंधित कुळवहिवाट कायद्यामध्ये जो अर्थ नेमून दिलेला असेल, तोच अर्थ असेल आणि " पिकांसाठी भांडवल पुरविणे " व " हंगामी भांडवल पुरविणे " या शब्दप्रयोगांना महाराष्ट्र कर्जदार शेतकरी सहाय्य अधिनियम, यामध्ये जो अर्थ नेमून दिलेला असेल, तोच अर्थ असेल. १९४८ चा ६७. १९४७ चा २८.

(१४) " सावकार " याचा अर्थ,—

(एक) एखादी व्यक्ती ; किंवा

(दोन) एखादे अविभक्त हिंदू कुटुंब ; किंवा

(तीन) भारतीय रिझर्व्ह बँक अधिनियम, १९३४ याच्या प्रकरण तीन ख अन्वये विनियमन केलेल्या बँक व्यवसायेतर वित्तीय कंपनीखेरीज अन्य कंपनी. १९३४ चा २.

(चार) (क) जो राज्यात सावकारीचा धंदा करतो असा, वा

(ख) ज्याचे या धंद्याचे प्रमुख ठिकाण या राज्यामध्ये आहे असा,—

विधिसंस्थापित नसलेला व्यक्तींचा संघ,— असा आहे ; आणि त्यामध्ये तारणव्यवसायीचा समावेश होतो,

परंतु त्यामध्ये,—

(एक) शासन ;

(दोन) स्थानिक प्राधिकरण ;

(तीन) बँक ;

(चार) सहकारी बँक ;

(पाच) बहुराज्यीय सहकारी बँक ;

(सहा) बँक व्यवसायेतर वित्तीय कंपनी ;

(सात) प्राथमिक पत संस्था ;

(आठ) प्रादेशिक ग्रामीण बँक ;

(नऊ) भारतीय रिझर्व्ह बँक ;

(दहा) कृषिविषयक पुनर्वित्तव्यवस्था व विकास महामंडळ अधिनियम, १९६३ अन्वये स्थापन केलेले कृषिविषयक पुनर्वित्तव्यवस्था महामंडळ ; किंवा १९६३ चा १०.

(अकरा) राज्य शासन या बाबतीत **राजपत्रातील** अधिसूचनेद्वारे विनिर्दिष्ट करील अशी इतर कोणतीही बँक वा वित्तीय संस्था,

यांचा समावेश होत नाही.

(१५) " तारणव्यवसायी " याचा अर्थ, जो आपल्या धंद्याच्या सर्वसाधारण ओघात कर्ज देतो आणि त्या कर्जाच्या परतफेडीसाठी प्रतिभूती म्हणून मालाच्या स्वरूपात तारण स्वीकारतो असा सावकार, असा आहे ;

(१६) " विहित " याचा अर्थ, या अधिनियमान्वये केलेल्या नियमांद्वारे विहित केलेले, असा आहे ;

(१७) " मुद्दल " याचा कर्जाच्या संबंधातील अर्थ, कर्जदाराला प्रत्यक्षात देण्यात आलेली रोख रक्कम किंवा वस्तू, असा आहे ;

१९७६ चा २१. (१८) " प्रादेशिक ग्रामीण बँक " याचा अर्थ, प्रादेशिक ग्रामीण बँक अधिनियम, १९७६ याच्या कलम ३ अन्वये स्थापन केलेली बँक, असा आहे ;

(१९) " मान्यताप्राप्त भाषा " याचा बृहन्मुंबईच्या संबंधातील अर्थ, मराठी किंवा हिंदी भाषा आणि इतर ठिकाणांच्या बाबतीत शासनाने मान्यता दिलेली भाषा, असा आहे ;

(२०) " नोंदवही " याचा अर्थ, कलम ७ अन्वये ठेवलेली सावकारांची नोंदवही, असा आहे ;

(२१) " महानिबंधक " याचा अर्थ, कलम ३ अन्वये नियुक्त करण्यात आलेला सावकारी महानिबंधक, असा आहे ;

(२२) " नियम " याचा अर्थ, या अधिनियमाखाली करण्यात आलेले नियम, असा आहे ;

(२३) " राज्य " याचा अर्थ, महाराष्ट्र राज्य, असा आहे ;

(२४) " हा अधिनियम ज्यास लागू आहे असा दावा " याचा अर्थ, सावकाराने दिलेल्या कर्जातून सावकार आणि कर्जदार किंवा त्याचा उत्तराधिकारी यांच्यामध्ये उद्भवणारा कोणताही दावा, असा आहे— मग ते कर्ज या अधिनियमाच्या प्रारंभापूर्वी दिलेले असो किंवा नंतर दिलेले असो ;

(२५) " व्यापारी " याचा अर्थ, जी व्यक्ती धंद्याच्या सर्वसाधारण ओघात मालाची अथवा इतर स्थावर किंवा जंगम मालमत्तेची खरेदी व विक्री करते ती व्यक्ती, असा आहे आणि त्यात,—

(एक) घाऊक किंवा किरकोळ व्यापारी,

(दोन) कमिशन एजंट,

(तीन) दलाल,

(चार) माल उत्पादक,

(पाच) कंत्राटदार,

(सहा) कारखानदार,

यांचा समावेश होतो, परंतु त्यात कारागीराचा अथवा जी व्यक्ती आपले शेतीचे उत्पन्न किंवा गुरे विकते किंवा आपल्या उपयोगासाठी शेतीचे उत्पन्न किंवा गुरे विकत घेते अशा व्यक्तीचा समावेश होत नाही.

स्पष्टीकरण.—या खंडाच्या प्रयोजनासाठी " कारागीर " याचा अर्थ, जी व्यक्ती निकटपूर्वीच्या बारा महिन्यांतील कोणत्याही एका दिवशी वस्तुनिर्माण प्रक्रियेत दहाहून अधिक कामगार कामावर ठेवीत नाही ती व्यक्ती, असा आहे.

३. (१) राज्य शासनास, **राजपत्रातील** अधिसूचनेद्वारे, सावकारी महानिबंधक आणि त्यास योग्य वाटतील तितके विभागीय निबंधक, जिल्हा निबंधक आणि सहायक निबंधक यांची नियुक्ती करता येईल. महानिबंधक आणि त्याला सहाय्य करण्यासाठी इतर अधिकारी यांची नियुक्ती.

(२) महानिबंधकाची राज्यात सर्वत्र अधिकारिता असेल, विभागीय निबंधकाची त्याच्या संपूर्ण विभागात अधिकारिता असेल, जिल्हा निबंधकाची त्याच्या संपूर्ण जिल्ह्यात अधिकारिता असेल आणि सहायक निबंधकाची अधिकारिता, राज्य शासन आदेशाद्वारे विनिर्दिष्ट करील अशा, जिल्ह्याच्या क्षेत्रात असेल ; विभागीय निबंधक हा महानिबंधकास दुय्यम असेल, जिल्हा निबंधक हा विभागीय निबंधकास दुय्यम असेल आणि सहायक निबंधक हा जिल्हा निबंधकास दुय्यम असेल.

४. कोणताही सावकार, ज्या क्षेत्रासाठी त्याला अनुज्ञप्ती देण्यात आलेली असेल त्या क्षेत्राव्यतिरिक्त अन्यत्र आणि त्या अनुज्ञप्तीच्या अटी व शर्ती यांच्यानुसार असेल त्याव्यतिरिक्त अन्य रीतीने सावकारीचा धंदा करणार नाही. सावकाराने अनुज्ञप्ती मिळालेल्या क्षेत्राव्यतिरिक्त अन्य क्षेत्रामध्ये आणि अनुज्ञप्तीच्या अटींनुसार असेल त्याव्यतिरिक्त अन्य रीतीने सावकारीचा धंदा न करणे.

अनुज्ञप्तीसाठी अर्ज.

५. (१) प्रत्येक सावकार, दरवर्षी अनुज्ञप्ती मिळविण्याकरिता, ज्या ठिकाणी तो सावकारीचा धंदा करीत असेल किंवा तो करण्याचा त्याचा इरादा असेल ते ठिकाण ज्या क्षेत्राच्या हद्दीत येत असेल त्या क्षेत्राच्या सहायक निबंधकाकडे, विहित नमुन्यात आणि विहित करण्यात येईल अशा दिनांकापूर्वी अर्ज करील. जेव्हा तो एकापेक्षा अधिक ठिकाणी असा सावकारीचा धंदा करीत असेल किंवा करण्याचा त्याचा इरादा असेल तेव्हा, अशा प्रत्येक ठिकाणासाठी त्याला अशा सहायक निबंधकाकडे स्वतंत्र अर्ज करावा लागेल. या अर्जात पुढील तपशील अंतर्भूत असेल :—

(क) अशा सावकाराचा ज्या नावाने सावकारीचा धंदा करण्याचा इरादा असेल ते खरे नाव, आणि या धंद्याच्या व्यवस्थापनास जबाबदार म्हणून योजिलेल्या व्यक्तीचे खरे नाव ;

(ख) जर असा अर्ज,—

(एक) एखाद्या व्यक्तीने किंवा तिच्या वतीने करण्यात आला असेल तर, अशा व्यक्तीचे खरे नाव व पत्ता ;

(दोन) एखाद्या अविभक्त हिंदू कुटुंबाने केलेला असेल किंवा त्याच्या वतीने करण्यात आला असेल तर,, अशा कुटुंबाचा कर्ता व कुटुंबातील प्रौढ समान हिस्सेदार यांची खरी नावे व पत्ते ;

(तीन) एखाद्या कंपनीने केलेला असेल किंवा तिच्या वतीने करण्यात आला असेल तर, तिची व्यवस्था पाहणारे संचालक, व्यवस्थापक किंवा मुख्य अधिकारी यांची खरी नावे व पत्ते ;

(चार) विधिसंस्थापित नसलेल्या व्यक्तींच्या संघाने केलेला असेल किंवा त्यांच्या वतीने करण्यात आला असेल तर, अशा व्यक्तींची खरी नावे व पत्ते ;

(ग) राज्यातील सावकारीच्या धंद्याचे क्षेत्र आणि ठिकाण किंवा मुख्य ठिकाण ;

(घ) राज्यातील ज्या इतर कोणत्याही ठिकाणी सावकारीचा धंदा करण्याचा इरादा असेल त्या ठिकाणाचे नाव ;

(ङ) अर्जावर सही करणारी व्यक्ती स्वतः किंवा, यथास्थिति, ज्याच्या वतीने हा अर्ज करण्यात आला असेल असा, अविभक्त हिंदू कुटुंबाचा कोणताही प्रौढ समान हिस्सेदार किंवा कंपनीचा कोणताही संचालक, व्यवस्थापक वा मुख्य अधिकारी किंवा, विधिसंस्थापित नसलेल्या संघाचा कोणताही सदस्य, अर्जाच्या दिनांकाच्या लगतपूर्वीच्या ३१ मार्च रोजी संपणाऱ्या वर्षात, राज्यामध्ये, एकतर व्यक्तिशः किंवा भागीदारीमध्ये किंवा अन्य कोणत्याही समान हिस्सेदाराबरोबर अथवा अन्य कोणत्याही व्यक्तीबरोबर संयुक्तरीत्या आणि त्याच नावाने अथवा अन्य कोणत्याही नावाने सावकारीचा धंदा करीत होता किंवा कसे ;

(च) ज्या वर्षासाठी अर्ज करण्यात आला असेल त्या वर्षात सावकारीच्या धंद्यात जेवढे भांडवल गुंतविण्याचा अशा व्यक्तीचा इरादा असेल त्या एकूण भांडवलाची रक्कम ;

(छ) सावकारीचा धंदा चालविण्याची ठिकाणे जर एकाहून अधिक असतील तर, अशा प्रत्येक ठिकाणी धंद्याची व्यवस्था पाहण्यासाठी ज्या व्यक्ती असतील त्यांची खरी नावे.

(२) असा अर्ज लेखी स्वरूपात करण्यात येईल आणि त्यावर,—

(क) (एक) जर तो अर्ज एखाद्या व्यक्तीने केलेला असेल तर, ती व्यक्ती ;

(दोन) जर तो अर्ज अविभक्त हिंदू कुटुंबाच्या वतीने केलेला असेल तर, अशा कुटुंबाचा कर्ता ;

(तीन) जर तो अर्ज एखाद्या कंपनीने किंवा विधिसंस्थापित नसलेल्या संघाने केलेला असेल तर, व्यवस्थापन संचालक किंवा त्यांच्या धंद्याचे मुख्य ठिकाण जिच्या नियंत्रणाखाली असेल अशी अन्य कोणतीही व्यक्ती ;

(ख) वैयक्तिक सावकाराने स्वतः किंवा कुटुंबाने किंवा कंपनीने किंवा, यथास्थिति, विधि संस्थापित नसलेल्या संघाने याबाबतीत ज्यास मुखत्यारपत्राद्वारे प्राधिकृत केले असेल असा अभिकर्ता,

— सही करील.

(३) अर्जामध्ये, विहित करण्यात येईल असा, इतर तपशीलदेखील अंतर्भूत असेल.

(४) प्रत्येक अर्जासोबत, विहित करण्यात येईल असे अनुज्ञप्ती शुल्क भरण्यात येईल.

(५) या कलमान्वये द्यावयाचे शुल्क, विहित केलेल्या रीतीने भरण्यात येईल आणि जरी अर्ज मागे घेण्यात आला किंवा नंतर फेटाळण्यात आला तरी, ते परत करण्यात येणार नाही.

६. कलम ५ अन्वये अर्ज प्राप्त झाल्यावर सहायक निबंधक, अर्जदाराचा खरेपणा व वर्तणूक याविषयी स्वतःची खात्री पटवून घेण्यासाठी आवश्यक ती चौकशी करील आणि आपला अभिप्राय लिहून तो अर्ज पुढे जिल्हा निबंधकाकडे पाठविल. या अधिनियमाच्या तरतुदींना अधीन राहून, जिल्हा निबंधकास याबाबतीत त्याला योग्य वाटेल अशी आणखी चौकशी, कोणतीही असल्यास, केल्यानंतर विहित करण्यात येईल अशा नमुन्यात, आणि अशा शर्तींना अधीन राहून, अर्जदारास अनुज्ञप्ती देता येईल आणि कलम ७ अन्वये सहायक निबंधकाने ठेवलेल्या नोंदवहीत अशा अर्जदाराच्या नावाची नोंद घेण्यासाठी त्यास निदेश देता येईल : अनुज्ञप्ती देणे व नोंदवहीत नोंद करणे.

परंतु, जिल्हा निबंधक अनुसूचित क्षेत्रांमध्ये संबंधित ग्रामसभेशी आणि पंचायतीशी विचारविनिमय करून नंतर अशी अनुज्ञप्ती देईल ; आणि जेव्हा अशी अनुज्ञप्ती एकापेक्षा अधिक ग्रामसभांच्या किंवा पंचायतींच्या क्षेत्रासाठी द्यावयाची असेल तेव्हा, ज्या संबंधित ग्रामसभांच्या किंवा पंचायत समित्यांच्या अधिकारक्षेत्रात सावकार सावकारीचा धंदा करत असेल किंवा करण्याचा त्याचा इरादा असेल त्या सर्व ग्रामसभांशी आणि पंचायत समित्यांशी विचारविनिमय करून नंतर अशी अनुज्ञप्ती देईल :

परंतु आणखी असे की, वरीलपैकी कोणत्याही बाबतीत संबंधित ग्रामसभांनी बहुमताने ठराव संमत करून घेतलेला निर्णय संबंधित पंचायत समितीवर बंधनकारक असेल.

स्पष्टीकरण.—या कलमाच्या प्रयोजनार्थ,—

१९५९ चा ३. (एक) " ग्राम सभा ", " पंचायत " आणि " अनुसूचित क्षेत्र " या शब्दप्रयोगांना महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम, मध्ये अनुक्रमे जे अर्थ नेमून दिलेले असतील तेच अर्थ असतील ;

१९६२ चा महा. ५. (दोन) " पंचायत समिती " या शब्दप्रयोगाला, महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समिती अधिनियम, १९६१ मध्ये जो अर्थ नेमून दिलेला असेल तोच अर्थ असेल.

७. प्रत्येक सहायक निबंधक आपल्या अधिकारितेतील क्षेत्रासाठी, विहित करण्यात येईल अशा नमुन्यात सावकारांची नोंदवही ठेवील. सावकारांची नोंदवही.

८. (१) पुढील कारणांव्यतिरिक्त इतर कोणत्याही कारणावरून अनुज्ञप्ती देण्यास नकार देता येणार नाही :— अनुज्ञप्ती देण्यास नकार.

(क) अर्जदार किंवा त्याचा सावकारीचा धंदा चालविण्यास जबाबदार असलेली किंवा जबाबदार म्हणून योजलेली व्यक्ती, अनुज्ञप्ती धारण करण्यास अपात्र ठरवण्यात आली असेल ;

(ख) अनुज्ञप्ती मिळवण्यासाठी करावयाच्या अर्जासंबंधीच्या, या अधिनियमाच्या तरतुदींचे किंवा नियमांचे अर्जदाराने पालन केलेले नसेल ;

(ग) या अधिनियमाखालील कोणत्याही आवश्यक गोष्टीचे पालन करण्यात अर्जदाराने बुद्धिपुरस्सर कसूर केली असेल किंवा जाणूनबुजून तिचे उल्लंघन होईल असे वर्तन केले असेल ;

(घ) अर्जदार किंवा सावकारीचा धंदा चालविण्यास जबाबदार असलेल्या किंवा जबाबदार म्हणून योजलेल्या कोणत्याही व्यक्तीने,—

(एक) सावकारीचा धंदा करताना किंवा त्या धंद्याच्या संबंधात, एखादे फसवणुकीचे किंवा अप्रामाणिकपणाचे कृत्य करण्यात जाणूनबुजून भाग घेतला आहे किंवा त्याकडे दुर्लक्ष केले आहे ; किंवा

१८६० चा ४५. (दोन) ती, भारतीय दंड संहितेच्या प्रकरण सतरा खालील किंवा प्रकरण अठराची कलमे ४६५, ४७७ किंवा ४७७-क यांखालील अपराधाबद्दल दोषी असल्याचे आढळून आले आहे,

याबाबत जिल्हा निबंधकासमोर समाधानकारक पुरावा सादर केला असेल.

(२) पोट-कलम (१) अन्वये अनुज्ञप्ती नाकारण्यापूर्वी जिल्हा निबंधक, अर्जदाराला, अर्जाच्या पुष्ट्यर्थ कोणताही पुरावा असल्यास, तो सादर करण्याची आणि अनुज्ञप्ती का नाकारण्यात येऊ नये याबद्दल कारणे दर्शविण्याची वाजवी संधी देईल ; आणि त्याच्याकडे सादर केलेल्या पुराव्याची आणि अशी अनुज्ञप्ती नाकारण्याबद्दलच्या त्याच्या कारणांची नोंद करील.

(३) पोट-कलम (१) अन्वये अनुज्ञप्ती नाकारणाऱ्या जिल्हा निबंधकाच्या निर्णयाविरुद्ध विभागीय निबंधकाकडे अपील दाखल करता येईल आणि त्याचा त्यावरील निर्णय हा अंतिम असेल.

(४) जिल्हा निबंधकाने पोट-कलम (१) अन्वये दिलेल्या निर्णयाविरोधातील अपील, अशा निर्णयाच्या दिनांकापासून तीन महिन्यांच्या आत दाखल करता येईल :

परंतु, अपीलकर्त्यास, त्याच्या नियंत्रणाबाहेरील कारणांमुळे, जिल्हा निबंधकाने पोट-कलम (१) अन्वये दिलेल्या निर्णयाच्या दिनांकापासून तीन महिन्यांच्या कालावधीच्या आत अपील दाखल करण्यास प्रतिबंध झाला होता याबाबत विभागीय निबंधकाची खात्री पटली तर, त्याला, त्याबाबतची कारणे लेखी नमूद करून, तीन महिन्यांचा कालावधी समाप्त झाल्यानंतर देखील अपील दाखल करून घेता येईल.

महानिबंधकाचे पुनरीक्षणविषयक अधिकार.

९. जेव्हा एखाद्या प्रकरणामध्ये महानिबंधकास दुय्यम असणाऱ्या अधिकाऱ्याने कोणताही आदेश दिलेला असेल किंवा कोणताही निर्णय दिलेला असेल, आणि अशा निर्णयाविरुद्ध किंवा आदेशाविरुद्ध कोणतेही अपील दाखल करता येणार नसेल तेव्हा, महानिबंधकास स्वतःहून किंवा आलेल्या अर्जावरून त्या निर्णयाच्या वा आदेशाच्या वैधतेबाबत व औचित्याबाबत आणि कार्यवाहीच्या नियमानुसारितेबाबत स्वतःची खात्री पटवून घेण्यासाठी, त्या कोणत्याही प्रकरणाच्या कोणत्याही चौकशीचे किंवा कार्यवाहीचे अभिलेख मागविता येतील व त्यांची तपासणी करता येईल. जर अशा चौकशीदरम्यान, या मागविलेल्या निर्णयामध्ये किंवा आदेशामध्ये बदल करणे, तो विलोपित करणे किंवा फिरवणे आवश्यक आहे अशी महानिबंधकाची खात्री पटली तर, महानिबंधकास, त्यासंदर्भात बाधा पोहचण्याची शक्यता असलेल्या व्यक्तीस आपले म्हणणे मांडण्याची संधी दिल्यानंतर, त्यास न्याय्य वाटतील असे आदेश काढता येतील.

अनुज्ञप्तीची मुदत.

१०. ज्या दिनांकास अनुज्ञप्ती देण्यात येईल त्या दिनांकापासून, त्यानंतर येणाऱ्या ३१ मार्चपर्यंत ते वैध राहील :

परंतु, अनुज्ञप्ती नवीकरणासाठीचा अर्ज सहायक निबंधकाला विहित कालावधीच्या आत मिळाला असेल त्याबाबतीत, अर्ज अंतिमरीत्या निकालात काढण्यात येईपर्यंत, ती अनुज्ञप्ती वैध असल्याचे मानण्यात येईल.

जिल्हा निबंधकाचा अनुज्ञप्ती रद्द करण्याचा अधिकार.

११. (१) ज्या व्यक्तीला अनुज्ञप्ती देण्यात आली असेल त्या व्यक्तीला जिल्हा निबंधकाने कलम ८ अनुसार ज्या कोणत्याही कृत्यासाठी वा वर्तनासाठी अनुज्ञप्ती देण्यास नकार दिला असता असे कृत्य वा वर्तन अनुज्ञप्ती देतेवेळी त्याच्या निदर्शनास आणून देण्यात आले नव्हते अशा कोणत्याही कृत्याबद्दल वा वर्तनाबद्दल ती व्यक्ती दोषी आहे या कारणास्तव जिल्हा निबंधकास ती अनुज्ञप्ती, त्या अनुज्ञप्तीच्या मुदतीमध्ये लेखी आदेशाद्वारे रद्द करता येईल.

(२) पोट-कलम (१) अन्वये अनुज्ञप्ती रद्द करण्यापूर्वी, जिल्हा निबंधक, अनुज्ञप्तीधारकाला लेखी नोटीस देईल आणि आवश्यक वाटेल अशी चौकशी करील.

(३) पोट-कलम (१) अन्वये जिल्हा निबंधकाने अनुज्ञप्ती रद्द करण्याबाबत दिलेल्या आदेशावर विभागीय निबंधकाकडे अपील दाखल करता येईल, आणि विभागीय निबंधकाचा त्यावरील निर्णय अंतिम असेल.

(४) पोट-कलम (१) अन्वये जिल्हा निबंधकाने दिलेल्या आदेशाविरुद्ध, असा आदेश मिळाल्याच्या दिनांकापासून तीन महिन्यांच्या आत अपील दाखल करता येईल :

परंतु, अपीलकर्त्यास त्याच्या नियंत्रणाबाहेरील कारणांमुळे, पोट-कलम (१) अन्वये जिल्हा निबंधकाने दिलेल्या आदेशाच्या दिनांकापासून तीन महिन्यांच्या कालावधीच्या आत अपील दाखल करण्यास प्रतिबंध झाला होता याबाबत विभागीय निबंधकाची खात्री पटली तर, त्याला त्याबाबतची कारणे लेखी नमूद करून तीन महिन्यांचा कालावधी समाप्त झाल्यानंतर देखील अपील दाखल करून घेता येईल.

तपासणी शुल्क आकारणे.

१२. (१) अनुज्ञप्तीचे नवीकरण करून घेण्यासाठी अर्ज करणाऱ्या सावकारावर, कलम ५ अन्वये आकारणीयोग्य अनुज्ञप्ती शुल्काबरोबरच, नवीकरण करून घ्यावयाच्या अनुज्ञप्तीच्या मुदतीमध्ये त्याने वापरलेल्या कमाल

भांडवलाच्या एक टक्का दराने किंवा शंभर रुपये, यापैकी जी रक्कम अधिक असेल तेवढे तपासणी शुल्क आकारण्यात येईल.

(२) अनुज्ञप्तीचे नवीकरण करून घेण्यासाठीचा अर्ज, पोट-कलम (१) अन्वये देय असलेले तपासणी शुल्क भरल्याशिवाय मंजूर केला जाणार नाही.

स्पष्टीकरण.— या कलमाच्या प्रयोजनार्थ, " कमाल भांडवल " याचा अर्थ, अनुज्ञप्तीच्या मुदतीमध्ये कोणत्याही दिवशी सावकारीच्या धंद्यामध्ये गुंतवून ठेवलेली भांडवलाची उच्चतम एकूण रक्कम असा आहे.

अनुज्ञप्ती धारण न करणाऱ्या सावकारांबाबतचे दावे.

१३. (१) ज्याच्याशी दावा निगडित आहे ते कर्ज वा त्याचा कोणताही भाग ज्यावेळी देण्यात आला होता त्यावेळी सावकाराने वैध अनुज्ञप्ती धारण केली होती याबद्दल न्यायालयाची खात्री पटल्याखेरीज कोणतेही न्यायालय कोणत्याही दाव्यामध्ये सावकाराच्या बाजूने हुकूमनामा काढणार नाही, आणि जर सावकार वैध अनुज्ञप्ती धारण करीत नव्हता याबद्दल न्यायालयाची खात्री पटली तर, ते तो दावा फेटाळून लावील.

१९०९ चा ३. १९२० चा ५. १९५६ चा १. २०१३ चा १८.

(२) पाल्याधिकरण किंवा सरकारी अभिहस्तांकिती, धारक, प्रशासक अथवा इलाखा शहर नादारी अधिनियम, १९०९ किंवा प्रांतिक नादारी अधिनियम, १९२० किंवा त्या अधिनियमाशी अनुरुप असा, अंमलात असलेला अन्य कोणताही कायदा यांच्या तरतुदींखालील न्यायालय यांच्या, अथवा कंपनी अधिनियम, १९५६ किंवा, यथास्थिति, कंपनी अधिनियम, २०१३, यांच्या तरतुदींखालील परिसमापकाच्या, सावकाराची मालमत्ता संपादन करण्याबाबतच्या अधिकारांना या कलमातील कोणत्याही गोष्टीमुळे बाधा पोचणार नाही.

अनुज्ञप्ती रद्द करण्याकरिता अर्ज.

१४. (१) जिल्हा निबंधक कलम ८ अन्वये एखाद्या सावकाराला ज्या कृत्याबद्दल वा वर्तनाबद्दल अनुज्ञप्ती नाकारू शकेल असे कोणतेही कृत्य वा वर्तन केल्याबद्दल तो सावकार दोषी आहे या कारणास्तव त्यास दिलेली अनुज्ञप्ती रद्द करण्यात यावी म्हणून, कोणत्याही व्यक्तीस, अनुज्ञप्तीची मुदत चालू असताना, जिल्हा निबंधकाकडे अर्ज करता येईल. उक्त व्यक्ती अर्ज करताना, जिल्हा निबंधकास योग्य वाटेल अशी, १०० रुपयांपेक्षा अधिक नसेल इतकी रक्कम अनामत म्हणून ठेवील.

(२) असा अर्ज व अनामत रक्कम मिळाल्यावर किंवा कलम १६ अन्वये काम करणाऱ्या अधिकाऱ्याकडून तशा आशयाचा अहवाल मिळाल्यावर, जिल्हा निबंधक त्याबाबत चौकशी करील आणि अशा कृत्याबद्दल किंवा वर्तनाबद्दल सावकार दोषी आहे अशी त्याची खात्री पटली तर, त्याला सावकाराची अनुज्ञप्ती रद्द करता येईल आणि पोट-कलम (१) अन्वये ठेवलेली अनामत रक्कम परत करण्याचे निदेश देखील देता येतील.

(३) जिल्हा निबंधकाच्या मते, पोट-कलम (१) अन्वये केलेला अर्ज क्षुल्लक किंवा तापदायक असल्यास त्यास, पोट-कलम (१) अन्वये अनामत ठेवलेल्या रकमेतून त्याला योग्य वाटेल इतकी रक्कम सावकाराला भरपाई म्हणून देण्यासाठी निदेश देता येईल.

महानिबंधक व त्याला दुय्यम असणारे अधिकारी यांना दिवाणी न्यायालयाचे अधिकार असणे.

१९०८ चा ५.

१५. कलमे ६ व १६ यांच्या प्रयोजनांकरिता, महानिबंधक, विभागीय निबंधक, जिल्हा निबंधक, सहायक निबंधक व कलम १६ अन्वये प्राधिकृत केलेला अधिकारी ; आणि कलम १४ च्या प्रयोजनांकरिता जिल्हा निबंधक यांना, पुढील बाबतीत, दिवाणी प्रक्रिया संहिता, १९०८ अन्वये दिवाणी न्यायालयाकडे जे अधिकार निहित असतील तेच अधिकार असतील व त्यांना त्यांचा वापर करता येईल :—

(क) कोणत्याही व्यक्तीस हजर राहण्यास भाग पाडणे व शपथेवर तिची तपासणी करणे ;

(ख) दस्तऐवज व महत्त्वाच्या वस्तू सादर करण्यास भाग पाडणे ;

(ग) साक्षीदारांच्या तपासणीसाठी आयोगपत्रे काढणे ; आणि

(घ) शपथपत्राद्वारे वस्तुस्थितीचा पुरावा घेणे.

अभिलेख किंवा दस्तऐवज सादर करण्यास फर्मावण्याचा प्राधिकृत अधिकाऱ्याचा अधिकार.

१६. या अधिनियमाच्या तरतुदींनुसार, सावकारीचा धंदा करण्यात येत आहे किंवा नाही याची पडताळणी करण्यासाठी, महानिबंधकास, विभागीय निबंधकास, जिल्हा निबंधकास आणि सहायक निबंधकास किंवा याबाबतीत राज्य शासनाने प्राधिकृत केलेल्या कोणत्याही अधिकाऱ्यास, एखादा सावकार किंवा त्याच्या मते अन्य कोणतीही व्यक्ती, राज्यात सावकारीचा धंदा करीत आहे असे सकारण वाटल्यास, अशा महानिबंधकास, विभागीय निबंधकास, जिल्हा निबंधकास आणि सहायक निबंधकास किंवा याबाबतीत राज्य शासनाने प्राधिकृत केलेल्या कोणत्याही अधिकाऱ्यास, त्याच्या मते त्या प्रयोजनाशी संबंधित असलेला असा, त्या सावकाराच्या किंवा व्यक्तीच्या कब्जातील कोणताही

अभिलेख किंवा दस्तऐवज सादर करण्यास फर्माविता येईल, आणि त्यानंतर तो सावकार किंवा ती व्यक्ती असा अभिलेख किंवा दस्तऐवज सादर करील. महानिबंधकास, विभागीय निबंधकास, जिल्हा निबंधकास व सहायक निबंधकास किंवा याबाबतीत प्राधिकृत केलेल्या अधिकाऱ्यास वाजवी नोटीस दिल्यानंतर, जेथे असा अभिलेख किंवा दस्तऐवज ठेवलेला आहे असे त्यास वाटत असेल अशा कोणत्याही ठिकाणी, कोणत्याही योग्य वेळी अधिपत्राशिवाय प्रवेश करता येईल व त्याचा शोध घेता येईल आणि अशा अभिलेखाची किंवा दस्तऐवजाची तपासणी करता येईल आणि अशा अभिलेखाचा अर्थ लावण्यासाठी किंवा त्याची पडताळणी करण्यासाठी आवश्यक असे कोणतेही प्रश्न विचारता येतील.

वैध अनुज्ञप्ती शिवाय सावकारीचा धंदा करणाऱ्या सावकाराकडे तारण ठेवलेल्या मालमत्तेची विल्हेवाट.

१७. (१) कलम १६ अन्वये केलेल्या अभिलेखाच्या व दस्तऐवजांच्या तपासणीनंतर, वैध अनुज्ञप्तीशिवाय आपला सावकारीचा धंदा करण्याच्या ओघात सावकाराने दिलेल्या कर्जाकरिता प्रतिभूती म्हणून कर्जदाराने सावकाराकडे तारण ठेवलेली मालमत्ता सावकाराच्या कब्जात आहे अशी जर तपासणी अधिकाऱ्याची खात्री पटली तर, तो तपासणी अधिकारी, सावकाराला अशा मालमत्तेचा कब्जा ताबडतोब त्याच्या स्वाधीन करण्यास फर्मावील.

(२) तपासणी अधिकाऱ्याकडे मालमत्ता स्वाधीन करण्यात आल्यानंतर, जर तो तपासणी अधिकारी जिल्हा निबंधक नसेल तर तो, ती मालमत्ता जिल्हा निबंधकाकडे सोपवील आणि जिल्हा निबंधक (जेव्हा तो तपासणी अधिकारी देखील असेल तेव्हा) त्या मालमत्तेची, यात यापुढे तरतूद केल्याप्रमाणे विल्हेवाट लावण्यासाठी ती स्वतःच्या अभिरक्षेत ठेवील.

(३) पोट-कलम (१) किंवा पोट-कलम (२) अन्वये मालमत्ता स्वाधीन करण्यात आल्यावर जिल्हा निबंधक, तिची उचित पडताळणी करील व ओळख पटवील आणि त्यानंतर ती, ज्या कर्जदाराने ती तारण म्हणून दिली असेल त्याला, किंवा कर्जदार मरण पावला असेल तर त्याच्या ज्ञात वारसांना परत करील.

(४) कर्जदार किंवा त्याचा ज्ञात वारस यांचा शोध लागत नसेल तर, जिल्हा निबंधक मालमत्तेचा कब्जा घेतल्याच्या दिनांकापासून नव्वद दिवसांच्या आत, विहित रीतीने, त्या मालमत्तेवरील दावे मागवणारी नोटीस प्रसिद्ध करील. उक्त कालावधी संपण्यापूर्वी, नोटिशीला उत्तर म्हणून किंवा अन्यथा, एखादा दावा प्राप्त झाल्यास तो, अशा दाव्यावर अभिनिर्णय देऊन तो दावा निकालात काढील. जर एखादा दावा कायदेशीर असल्याबद्दल जिल्हा निबंधकाची खात्री झाली तर तो, असा दावा करणाऱ्या व्यक्तीकडून मालमत्तेचा कब्जा मिळाल्याबाबतची पावती घेऊन ती मालमत्ता तिच्या कब्जात देईल ; आणि मालमत्तेचा दावा करणाऱ्या व्यक्तीकडे अशा रीतीने मालमत्ता स्वाधीन करण्यामुळे जिल्हा निबंधक अशा मालमत्तेच्या इतर कोणत्याही व्यक्तीच्या बाबतीत असलेल्या आपल्या दायित्वातून मुक्त होईल. जर दावा नाकारण्यात आला तर, ती मालमत्ता राज्य शासनाकडे सरकारजमा होईल.

(५) जेव्हा कर्जदाराने तारण म्हणून दिलेल्या मालमत्तेचा कब्जा कोणत्याही कारणामुळे (तिची ओळख पटण्याच्या कारणासह) कर्जदाराला देणे शक्य नसेल तेव्हा, जर अशा कर्जदाराने किंवा, यथास्थिति, वारसाने त्या मालमत्तेचा दावा केलेला असेल तर, ज्या सावकाराकडे ती तारण म्हणून देण्यात आली होती त्या सावकारास अशा मालमत्तेचे मूल्य त्या कर्जदाराला किंवा तो मरण पावला असल्यास त्याच्या ज्ञात वारसाला देण्यास भाग पाडण्यात येईल. सावकाराने मूल्य देण्यात कसूर केल्यास, त्याच्याकडून ते मूल्य जमीन महसुलाच्या थकबाकीप्रमाणे वसूल करता येईल, आणि मूल्याच्या वसुलीनंतर ते, ज्याने अशी मालमत्ता तारण म्हणून दिली होती त्या कर्जदारास किंवा, यथास्थिति, त्याच्या वारसास, देण्यात येईल.

(६) सावकार आणि कर्जदार किंवा, यथास्थिति, त्याचा वारस यांच्यामध्ये मालमत्तेच्या मूल्यासंबंधीच्या किंवा तिची ओळख पटण्यासंबंधीच्या प्रश्नावर मतभेद झाला तर, तो प्रश्न विभागीय निबंधकाकडे निर्णयार्थ सोपवण्यात येईल आणि त्या प्रश्नावरील त्याचा निर्णय अंतिम असेल.

(७) मालमत्तेचे मूल्य, राज्य शासनाने त्याबाबतीत नेमलेल्या तज्ञांच्या सेवेचे सहाय्य घेऊन ठरविता येईल. तज्ञास, राज्य शासन किंवा त्याने नेमलेला, तहसिलदाराच्या दर्जापेक्षा कमी दर्जा नसणारा कोणताही अधिकारी कोणत्याही क्षेत्राच्या किंवा क्षेत्रांच्या संबंधात, वेळोवेळी, लेखी आदेशाद्वारे ठरविल असे मानधन देता येईल.

१८. (१) कलम १६ खालील पडताळणीच्या दरम्यान किंवा कलम १७ खालील तपासणीच्या दरम्यान निदर्शनास आलेल्या वस्तुस्थितीच्या आधारे, किंवा कर्जदाराच्या अर्जावरून किंवा अन्य रीतीने, जर त्या पडताळणीच्या किंवा तपासणीच्या दिनांकापासून अथवा कर्जदाराचा अर्ज मिळाल्याच्या दिनांकापासून पाच वर्षांच्या आत, विक्री, गहाण, भाडेपट्टा, विनिमय या रूपाने किंवा अन्य रूपाने सावकाराच्या कब्जात येणे अभिप्रेत असलेली कोणतीही स्थावर मालमत्ता ही, सावकारीच्या ओघात सावकाराने दिलेल्या कर्जाबद्दल कर्जदाराने सावकाराला प्रतिभूती म्हणून दिलेल्या मालमत्तेच्या स्वरूपाची आहे, असे जिल्हा निबंधकास सकारण वाटत असेल तर, त्या जिल्हा निबंधकास, स्वत: किंवा या प्रयोजनासाठी विहित रीतीने नियुक्त करण्यात येईल अशा चौकशी अधिकाऱ्यामार्फत त्या व्यवहाराच्या स्वरूपाची आणखी चौकशी करता येईल.

सावकारीच्या ओघात संपादित केलेली स्थावर मालमत्ता परत करणे.

(२) पोट-कलम (१) अनुसार चौकशी करण्यात आल्यावर, सावकारीच्या ओघात सावकाराने दिलेल्या कर्जाबद्दल प्रतिभूती म्हणून स्थावर मालमत्ता सावकाराच्या कब्जात असल्याची जिल्हा निबंधकाची खात्री पटली तर, त्यास त्यावेळी अंमलात असलेल्या अन्य कोणत्याही कायद्यात काहीही अंतर्भूत असले तरी, कारणे लेखी नोंदवून तो संलेख किंवा अभिहस्तांतरणपत्र अवैध असल्याचे घोषित करता येईल आणि त्या मालमत्तेचा कब्जा, ज्याने तो संलेख किंवा ते अभिहस्तांतरणपत्र प्रतिभूती म्हणून निष्पादित केले असेल त्या कर्जदाराकडे किंवा, यथास्थिति, त्याच्या वारसाकडे किंवा उत्तराधिकाऱ्याकडे परत करण्याचा आदेश देता येईल.

(३) पोट-कलम (२) अनुसार आदेश काढण्यापूर्वी अथवा निर्णय देण्यापूर्वी, जिल्हा निबंधक, संबंधित व्यक्तीस, त्याच्याकडून नोटीस मिळाल्याच्या दिनांकापासून पंधरा दिवसांच्या आत आपल्या हरकती, कोणत्याही असल्यास, मांडण्याची वाजवी संधी देईल व त्यास जर त्याची तशी इच्छा असेल तर, वैयक्तिक सुनावणी देता येईल.

(४) पोट-कलम (२) खालील जिल्हा निबंधकाच्या आदेशाने किंवा निर्णयाने व्यथित झालेल्या कोणत्याही व्यक्तीस, त्या आदेशाच्या किंवा निर्णयाच्या दिनांकापासून एक महिन्याच्या आत, विभागीय निबंधकाकडे अपील दाखल करता येईल :

परंतु, अर्जदाराने, त्या कालावधीत अपील दाखल करू न शकल्याबद्दल पुरेसे कारण देऊन विभागीय निबंधकाची खात्री पटविल्यास, त्यास एक महिन्याचा कालावधी संपल्यानंतर देखील अपील दाखल करून घेता येईल.

(५) पोट-कलम (४) अन्वये दाखल केलेल्या अपिलावर विभागीय निबंधकाने दिलेला निर्णय अंतिम असेल.

(६) पोट-कलम (४) अन्वये तरतूद केलेल्या अपिलाच्या अधीनतेने, पोट-कलम (२) अन्वये जिल्हा निबंधकाने काढलेला आदेश किंवा दिलेला निर्णय हा पुरेसे अभिहस्तांतरणपत्र असेल आणि, महाराष्ट्र जमीन महसूल संहिता, १९६६ याअन्वये किंवा त्या त्या वेळी अंमलात असलेल्या अन्य कोणत्याही कायद्यान्वये जमिनीचे अभिलेख ठेवण्यासंबंधातील काम सोपविण्यात आलेल्या प्रत्येक अधिकाऱ्याचे त्याच्या अभिलेखात अशा आदेशाची अंमलबजावणी करणे, हे कर्तव्य असेल.

१९६६ चा महा. ४१.

१९. (१) (एक) या अधिनियमाखालील एखाद्या अपराधासाठी एखाद्या सावकाराला दोषी ठरवणारा आदेश देणाऱ्या न्यायालयाची, किंवा

अनुज्ञप्ती रद्द करण्याचा किंवा निलंबित करण्याचा न्यायालयाचा अधिकार.

(दोन) दाव्याची न्यायचौकशी करणाऱ्या न्यायालयाची,—

जर अशी खात्री पटली की, त्या सावकाराने या अधिनियमाच्या तरतुदींचे अथवा नियमाचे असे उल्लंघन केले आहे की त्यामुळे तो सावकार त्या न्यायालयाच्या मते सावकारी करण्यास अयोग्य झाला आहे तर, त्या न्यायालयास,—

(क) त्या सावकाराने राज्यामध्ये धारण केलेल्या सर्व अनुज्ञप्त्या रद्द करण्यात याव्यात किंवा न्यायालयास योग्य वाटेल अशा मुदतीसाठी स्थगित ठेवण्यात याव्यात, असा आदेश देता येईल ; आणि

(ख) त्यास योग्य वाटल्यास, असा कोणताही सावकार किंवा जर असा कोणताही सावकार अविभक्त हिंदू कुटुंब, कंपनी किंवा विधिसंस्थापित नसलेली संस्था असेल तर असे कुटुंब, कंपनी किंवा संस्था तसेच असे कुटुंब, कंपनी किंवा संस्था करत असलेल्या सावकारीच्या धंद्याची

व्यवस्था पाहण्यास जबाबदार असलेली कोणतीही व्यक्ती न्यायालयास योग्य वाटेल इतक्या मुदतीपर्यंत राज्यात कोणतीही अनुज्ञप्ती धारण करण्यास अपात्र आहे असे घोषित करता येईल :

परंतु, कोणत्याही सावकाराने धारण केलेली कोणतीही अनुज्ञप्ती स्थगित किंवा रद्द करण्यात आली असेल किंवा कोणत्याही सावकारास या कलमान्वये कोणतीही अनुज्ञप्ती धारण करण्यास अपात्र ठरवण्यात आले असेल त्याबाबतीत, त्यास, असा आदेश देणाऱ्या न्यायालयाच्या निर्णयावर सर्वसाधारणपणे ज्या न्यायालयाकडे अपील करता येते त्या न्यायालयाकडे अशा आदेशाविरूद्ध अपील करता येईल आणि असा आदेश देणाऱ्या न्यायालयास किंवा अपील न्यायालयास, योग्य वाटल्यास अपिलाचा निर्णय होईपर्यंत या कलमान्वये दिलेल्या आदेशाची अंमलबजावणी स्थगित करता येईल.

(२) जेव्हा न्यायालय या अधिनियमाखालील अपराधाबद्दल सावकारास दोषी ठरविल अथवा पोट-कलम (१) च्या खंड (दोन) च्या उपखंड (क) किंवा (ख) अन्वये आदेश देईल किंवा घोषित करील तेव्हा ते न्यायालय, दोषी ठरविण्यात आलेल्या सावकाराने किंवा अशा आदेशामुळे किंवा घोषणेमुळे बाधित झालेल्या इतर कोणत्याही व्यक्तीने धारण केलेल्या सर्व अनुज्ञप्तींवर दोषसिद्धीचा, आदेशाचा किंवा, यथास्थिति, घोषणेचा तपशील पृष्ठांकित करण्याची व्यवस्था करील आणि असा तपशील नोंदवह्यांमध्ये नोंदवण्याच्या प्रयोजनासाठी आपल्या आदेशाच्या किंवा घोषणेच्या प्रती, ज्यांनी अशी अनुज्ञप्ती दिली होती त्या जिल्हा निबंधकांकडे पाठविण्याची व्यवस्था करील.

(३) पोट-कलम (२) अनुसार पृष्ठांकनासाठी न्यायालयाने मागितलेली कोणतीही अनुज्ञप्ती, ती धारण करणारी व्यक्ती, न्यायालय निर्दिष्ट करील अशा रीतीने व अशा मुदतीच्या आत सादर करील आणि जी कोणतीही व्यक्ती, अशा रीतीने मागितलेली अनुज्ञप्ती वाजवी कारणाशिवाय सादर करण्यात कसूर करील ती दोष सिद्ध झाल्यानंतर, ज्या कालावधीपर्यंत, कसूर चालू राहील त्या कालावधीतील प्रत्येक दिवसासाठी एक हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल एवढ्या द्रव्यदंडाची शिक्षा होण्यास पात्र असेल.

(४) या कलमान्वये न्यायालयास प्रदान करण्यात आलेल्या अधिकारांचा वापर, कोणत्याही अपील न्यायालयास किंवा पुनरीक्षण न्यायालयास करता येईल.

अनुज्ञप्ती स्थगित केल्याबद्दल किंवा रद्द केल्याबद्दल कोणतीही भरपाई न मिळणे.

२०. या अधिनियमान्वये कोणतीही अनुज्ञप्ती स्थगित किंवा रद्द करण्यात आली असेल त्याबाबतीत कोणत्याही व्यक्तीस कोणतीही भरपाई मिळण्याचा किंवा कोणतीही अनुज्ञप्ती शुल्क किंवा तपासणी शुल्क परत मिळण्याचा हक्क असणार नाही.

अनुज्ञप्ती स्थगित किंवा रद्द करण्यात आल्याच्या कालावधीत व्यक्तींना सावकारीचा धंदा करण्यास मनाई.

२१. या अधिनियमाच्या तरतुदींनुसार, ज्या व्यक्तीची अनुज्ञप्ती स्थगित किंवा रद्द करण्यात आली असेल ती व्यक्ती, अनुज्ञप्ती स्थगित किंवा, यथास्थिति, रद्द करण्यात आली असेल त्या कालावधीत राज्यात सावकारीचा धंदा करण्यास अपात्र असेल.

ज्या व्यक्तीची अनुज्ञप्ती स्थगित किंवा रद्द करण्यात आली असेल तिने अनुज्ञप्तीवरील पृष्ठांकनाचा व अपात्रतेचा तपशील दिल्याशिवाय अर्ज न करणे.

२२. कलम १९ अन्वये ज्या व्यक्तीच्या अनुज्ञप्तीवर पृष्ठांकन करण्यात आले असेल किंवा जी व्यक्ती अनुज्ञप्ती धारण करण्यास अपात्र ठरविण्यात आली असेल ती व्यक्ती, अशा पृष्ठांकनाचा किंवा अपात्रतेचा तपशील दिल्याशिवाय अनुज्ञप्ती मिळण्यासाठी अर्ज करणार नाही किंवा अनुज्ञप्ती धारण करण्यास पात्र असणार नाही.

२३. कोणताही सावकार, ज्यात कर्जाची प्रत्यक्ष रक्कम नमूद केलेली नसेल किंवा ज्यात अशी रक्कम चुकीची दिलेली असेल असे कोणतेही वचनपत्र, पोच, बंधपत्र किंवा इतर लेख स्वीकारणार नाही अथवा ज्या संलेखात दिनांक व कर्जाची रक्कम नमूद न करता निष्पादनानंतर भरण्यासाठी मोकळ्या जागा सोडलेल्या असतील असा कोणताही संलेख निष्पादित करणार नाही. वचनपत्र, बंधपत्र इत्यादी वस्तुस्थितीनिदर्शक असणे.

२४. (१) प्रत्येक सावकार विहित करण्यात येईल अशा नमुन्यात व अशा रीतीने एक रोकडवही व खातेवही ठेवील. सावकाराचे हिशेब ठेवण्याचे व प्रती सादर करण्याचे कर्तव्य.

(२) प्रत्येक सावकार,—

(क) (एक) ज्या दिनांकास कर्ज दिले त्या दिनांकापासून तीस दिवसांच्या आत कर्जाची रक्कम, कर्ज काढल्याचा दिनांक व ते परत करण्याचा अखेरचा दिनांक, कर्जासाठी प्रतिभूती असल्यास तिचे स्वरूप, कर्जदाराचे व सावकाराचे नाव व पत्ता आणि आकारलेला व्याजाचा दर हे सुवाच्य व स्पष्ट शब्दात दर्शविणारे कोणत्याही मान्यताप्राप्त भाषेतील एक विवरणपत्र कर्जदाराला पाठविल किंवा पाठविण्याची व्यवस्था करील :

परंतु, जर सावकाराने कर्जदारास पासबुक पुरविलेले असेल तर त्याला कर्जदाराला असे विवरणपत्र देण्याची आवश्यकता असणार नाही, हे पासबुक विहित नमुन्यात असेल आणि त्यात कर्जदाराशी केलेल्या व्यवहाराचा अद्ययावत हिशेब नमूद करण्यात येईल ;

(दोन) उक्त मुदतीत, उप-खंड (एक) मध्ये निर्दिष्ट केलेला तपशील असणारे विवरणपत्र सहायक निबंधकाकडे पाठविल किंवा पाठविण्याची व्यवस्था करील ;

(ख) कर्जाची पूर्णपणे फेड झाल्यावर, कर्जदाराने स्वाक्षरित केलेल्या प्रत्येक कागदावर, कर्जाची फेड झाली आहे किंवा ते रद्द झाले आहे अशी खोडता न येण्यासारखी नोंद करील आणि कर्जासाठी कर्जदाराने प्रतिभूती म्हणून दिलेले प्रत्येक गहाण मुक्त करील, प्रत्येक ताबेगहाण परत करील, प्रत्येक लेख परत करील आणि प्रत्येक अभिहस्तांकनपत्र रद्द करील किंवा पुन: अभिहस्तांकित करील.

(३) पोट-कलम (२) च्या खंड (क) च्या उप-खंड (दोन) मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, राज्य शासनास, लेखी आदेशाद्वारे, अशा आदेशात विनिर्दिष्ट करण्यात येईल अशा सावकारांच्या वर्गाला आदेशामध्ये विनिर्दिष्ट करण्यात येईल अशा प्रत्येक कालावधीत दिलेल्या सर्व कर्जांच्या संबंधात, पोट-कलम (२) च्या खंड (क) च्या उप-खंड (एक) मध्ये विनिर्दिष्ट केलेला तपशील अंतर्भूत असलेले विवरणपत्र सहायक निबंधकाकडे पाठविल किंवा पाठविण्याची व्यवस्था करण्याची परवानगी देता येईल, आणि असा आदेश देण्यात आल्यावर या पोट-कलमात तरतूद केल्याप्रमाणे नियतकालिक विवरणपत्र पाठवण्याची निवड केलेला सावकार असा प्रत्येक कालावधी संपल्याच्या दिनांकापासून तीस दिवसांच्या आत असे विवरणपत्र पाठविल किंवा पाठविण्याची व्यवस्था करील.

(४) कोणताही सावकार कोणत्याही कर्जाच्या संबंधात कर्जदाराने दिलेल्या रकमेबद्दल साधी व संपूर्ण तपशील अंतर्भूत असलेली अशी पावती दिल्याशिवाय कर्जदाराकडून कोणतीही रक्कम स्वीकारणार नाही.

(५) कोणताही सावकार, वस्तूचे वर्णन, तिची अंदाजे किंमत, तिच्या बदल्यात दिलेली कर्जाची रक्कम व विहित करण्यात येईल असा अन्य तपशील अंतर्भूत असलेली, स्वाक्षरित केलेली साधी पावती कर्जदाराला दिल्याशिवाय कर्जदाराकडून कर्जाबद्दल अशी कोणतीही वस्तू तारण, ताबेगहाण किंवा प्रतिभूती म्हणून स्वीकारणार नाही. सावकार अशा पावत्यांच्या प्रतिलिपी एका स्वतंत्र नोंदवहीत ठेवील.

२५. (१) प्रत्येक सावकार दरवर्षी, आपल्या प्रत्येक कर्जदारास, त्याच्याकडे थकित असलेल्या कोणत्याही रकमेच्या हिशेबाचे सुवाच्य विवरणपत्र पाठविल किंवा पाठविण्याची व्यवस्था करील. त्यावर त्या सावकाराची किंवा त्याच्या अभिकर्त्याची स्वाक्षरी असेल. या विवरणपत्रामध्ये पुढील बाबी दर्शविलेल्या असतील :— सावकाराने लेखा विवरणपत्र व त्याच्या प्रती देणे.

(एक) वर्षाच्या सुरुवातीस सावकाराला येणे असलेली मुद्दलाची रक्कम, व्याजाची रक्कम आणि कलम २६ मध्ये निर्दिष्ट केलेल्या शुल्काची रक्कम ;

(दोन) त्या वर्षात दिलेल्या कर्जाची एकूण रक्कम ;

(तीन) त्या वर्षात परतफेड केलेली एकूण रक्कम ; आणि

(चार) त्या वर्षाच्या अखेरीस येणे असलेली मुद्दलाची व व्याजाची रक्कम.

या विवरणपत्रावर सावकाराची किंवा त्याच्या अभिकर्त्याची स्वाक्षरी असेल आणि ते कोणत्याही मान्यताप्राप्त भाषेत असेल. ते विहित करण्यात येईल अशा नमुन्यात असेल आणि विहित करण्यात येईल अशा दिनांकास किंवा त्यापूर्वी कर्जदारास पाठविण्यात येईल :

परंतु, सावकाराने कर्जदारास विहित नमुन्यातील व कर्जदाराशी केलेल्या व्यवहाराचा अद्ययावत हिशेब अंतर्भूत असलेले पासबुक पुरविलेले असेल तर, कर्जदारास असे विवरणपत्र देणे आवश्यक असणार नाही.

सावकार उपरोक्त दिनांकास किंवा त्यापूर्वी खंड (एक) ते (चार) मध्ये विनिर्दिष्ट केलेला तपशील अंतर्भूत असणारे विवरणपत्र सहायक निबंधकाकडे पाठविल किंवा पाठविण्याची व्यवस्था करील.

(२) कोणत्याही विशिष्ट कर्जाच्या बाबतीत, त्या कर्जाची किंवा त्याच्या भागाची फेड करण्यात आलेली नसेल त्या कालावधीत कोणत्याही वेळी, कर्जदाराने लेखी मागणी केल्यावर व विहित केलेले शुल्क भरल्यावर, सावकार, कर्जदाराने अर्ज केल्याच्या दिनांकापासून पंधरा दिवसांच्या आत त्या कर्जदारास किंवा कर्जदाराने मागणीत विनिर्दिष्ट केलेल्या कोणत्याही व्यक्तीस, कोणत्याही मान्यताप्राप्त भाषेतील सावकाराने किंवा त्याच्या अभिकर्त्याने स्वाक्षरित केलेले आणि पोट-कलम (१) मध्ये विनिर्दिष्ट केलेला संबंधित तपशील अंतर्भूत असलेले, विवरणपत्र पुरविल.

(३) कर्जदाराने लेखी मागणी केल्यावर आणि खर्चाची विहित रक्कम भरल्यावर, सावकार कर्जदारास किंवा त्याने त्या मागणीत यासंदर्भात विनिर्दिष्ट केलेल्या कोणत्याही व्यक्तीस, सावकाराने कर्जदाराला दिलेल्या कर्जासंबंधातील किंवा त्यासाठीच्या प्रतिभूतीसंबंधातील कोणत्याही दस्तऐवजाची प्रत पुरविल.

(४) या कलमाच्या प्रयोजनाकरिता ' वर्ष ' याचा अर्थ, सावकाराचे लेखे सर्वसाधारणतः ज्या वर्षाकरिता त्याच्या स्वतःच्या पुस्तकांमध्ये ठेवले जातात ते वर्ष, असा आहे.

कर्जदार व सहायक निबंधक यांस पुरविण्यात आलेल्या विवक्षित विवरणपत्रांसाठी शुल्क.

२६. (१) सावकाराने, कलम २४ च्या पोट-कलम (२) अन्वये कर्जदारास पुरविलेल्या पासबुकाबद्दल अथवा कलम २४ च्या पोट-कलम (३) अन्वये सहायक निबंधकाला पुरविण्यात आलेल्या विवरणपत्रांच्या प्रतींबद्दल किंवा कलम २५ च्या पोट-कलम (१) अन्वये कर्जदारास पुरविलेल्या लेखा विवरणपत्राबद्दल, तसेच उक्त पोट-कलमान्वये सहायक निबंधकास पुरविण्यात आलेल्या, त्या विवरणपत्रांच्या प्रतींबद्दल त्याला कर्जदाराकडून शुल्क वसूल करता येईल.

(२) असे शुल्क, विहित करण्यात येईल अशा दरांनी व अशा रीतीने, तथापि संबंधित वर्षात कर्जदाराला किंवा सहायक निबंधकाला कितीही विवरणपत्रे वा त्यांच्या प्रती पुरविलेल्या असल्या तरी, प्रत्येक कर्जदाराकडून दर वर्षाला कमाल दोन रुपये या अटीला अधीन राहून, वसुलीयोग्य असेल.

लेख्यांची अचूकता कबूल करणे हे कर्जदारावर बंधनकारक नसणे.

२७. ज्याला कलम २४ अन्वये पासबुक देण्यात आले असेल किंवा कलम २५ अन्वये लेखा विवरणपत्र देण्यात आले असेल त्या कर्जदाराने ते अचूक असल्याबाबत किंवा नसल्याबाबत कळविणे हे त्याच्यावर बंधनकारक असणार नाही आणि त्याने तसे कळविले नाही म्हणून ते लेखे बरोबर आहेत असे मानण्यात येणार नाही.

कर्जासंबंधीच्या दाव्यात न्यायालयाने अनुसरावयाची कार्यपद्धती.

२८. त्या त्या वेळी अंमलात असलेल्या कोणत्याही कायद्यात काहीही अंतर्भूत असले तरी, सावकाराने कर्जदाराविरुद्ध दाखल केलेल्या, ज्या दाव्यास हा अधिनियम लागू आहे, अशा कोणत्याही दाव्यामध्ये,—

(क) न्यायालय, गुणवत्तेवरून दाव्याचा निर्णय देण्यापूर्वी, कलमे २४ व २५ यांच्या तरतुदींचे सावकाराने पालन केले आहे किंवा कसे हा वादप्रश्न विचारात घेऊन त्यावर निर्णय देईल ;

(ख) कलमे २४ व २५ यांच्या तरतुदींचे सावकाराने पालन केलेले नाही असे न्यायालयाच्या निदर्शनास आले तर, त्यास, वादीचा दावा पूर्णतः वा अंशतः शाबीत झाला असल्यास, प्रकरणाच्या परिस्थितीनुसार त्यास योग्य वाटेल त्याप्रमाणे, देय झालेले सर्व व्याज किंवा त्याचा कोणताही भाग नामंजूर करता येईल व त्याचा खर्च नामंजूर करता येईल.

स्पष्टीकरण.— ज्या सावकाराने विहित नमुन्यात व विहित रीतीने पावती दिलेली असेल किंवा लेखा विवरणपत्र वा पासबुक पुरविलेले असेल, त्यामध्ये कोणत्याही चुका असतील आणि नोंदी गाळलेल्या असतील

आणि जर त्या चुका आणि गाळलेल्या नोंदी महत्त्वाच्या नाहीत अथवा लबाडीने त्या चुका करण्यात आलेल्या नाहीत वा नोंदी गाळण्यात आलेल्या नाहीत असे जर न्यायालयास आढळून आले तर, त्या पावतीमध्ये किंवा लेखा विवरणपत्रामध्ये वा पासबुकामध्ये जरी अशा चुका असल्या व नोंदी गाळलेल्या असल्या तरीही त्या सावकाराने कलम २४ किंवा, यथास्थिति, कलम २५ च्या तरतुदींचे पालन केले आहे असे समजण्यात येईल.

२९. कोणत्याही करारात किंवा त्या त्या वेळी अंमलात असलेल्या कोणत्याही कायद्यात काहीही अंतर्भूत असले तरी, कोणतेही न्यायालय, हा अधिनियम अंमलात येण्याच्या दिनांकापूर्वी किंवा त्यानंतर दिलेल्या कोणत्याही कर्जाच्या संबंधात हुकूमनाम्याच्या दिनांकास जी मुद्दलाची रक्कम देय असेल त्यापेक्षा अधिक रक्कम व्याज म्हणून देण्याबद्दल हुकूमनामा काढणार नाही. विवक्षित बाबतीत वसूल करण्याजोग्या व्याजाची मर्यादा ठरविण्याचा अधिकार.

१९०८ चा ५. **३०.** दिवाणी प्रक्रिया संहिता, १९०८ मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, न्यायनिर्णित कर्जदाराने अर्ज केल्यावर, न्यायालयास, हुकूमनामा धारण करणाऱ्या व्यक्तीस नोटीस देऊन नंतर केव्हाही असा निदेश देता येईल की, कर्जाबाबत न्यायालयाने न्यायनिर्णित कर्जदाराविरुद्ध दिलेल्या कोणत्याही हुकूमनाम्यात नमूद केलेली रक्कम न्यायनिर्णित कर्जदाराची परिस्थिती व हुकूमनाम्यात नमूद केलेली रक्कम लक्षात घेऊन न्यायालयास योग्य वाटतील अशा हप्त्यांमध्ये, अशा शर्तींना अधीन राहून व अशा दिनांकास देण्यात येईल — मग तो हुकूमनामा हा अधिनियम अंमलात येण्याच्या दिनांकापूर्वी काढलेला असो किंवा नंतर काढलेला असो. हुकूमनाम्याची रक्कम हप्त्याने देण्यासाठी निदेश देण्याचा न्यायालयाचा अधिकार.

३१. (१) राज्य शासनास, प्रतिभूत केलेल्या किंवा न केलेल्या कर्जाच्या बाबतीत सावकाराने आकारावयाच्या व्याजाचे कमाल दर वेळोवेळी **राजपत्रातील** अधिसूचनेद्वारे, निश्चित करता येतील. व्याजाच्या दरांवरील मर्यादा.

(२) कोणत्याही सावकाराला, कर्जदार किंवा इच्छुक कर्जदाराकडून, दिलेल्या कर्जावर किंवा देण्याचा हतू असलेल्या कर्जावर, चक्रवाढ व्याजाच्या रूपाने कोणतीही रक्कम घेता येणार नाही किंवा पोट-कलम (१) अन्वये निश्चित केलेल्या दरापेक्षा अधिक दराने व्याजाच्या रूपाने कोणतीही रक्कम घेता येणार नाही.

(३) त्या त्या वेळी अंमलात असलेल्या कायद्यात काहीही अंतर्भूत असले तरी, सावकार, कोणत्याही कर्जदाराला व्याजापोटी, कर्जाच्या मुद्दल रकमेपेक्षा अधिक रक्कम, आकारणार नाही किंवा त्याच्याकडून वसूल करणार नाही, मग असे कर्ज या अधिनियमाच्या प्रारंभापूर्वी दिलेले असो किंवा त्यानंतर दिलेले असो.

(४) त्या त्या वेळी अंमलात असलेल्या कायद्यात काहीही अंतर्भूत असले तरी, राज्य शासनाने, पोट-कलम (१) अन्वये ठरविलेल्या कमाल दरापेक्षा अधिक दराने व्याज देण्याबद्दल सावकार व कर्जदार या दोघांत झालेला कोणताही करार आणि पोट-कलमे (२) व (३) यांच्या तरतुदींचे उल्लंघन करून केलेला कोणताही करार कायदेशीर असणार नाही.

३२. (१) जेथे उभय पक्षांमध्ये झालेल्या करारात मालमत्ता प्रतिभूती म्हणून किंवा गहाण म्हणून देण्याची अट समाविष्ट असेल आणि जेथे उभयपक्षांनी असा खर्च व त्याची भरपाई देण्याचे लेखी स्वरूपात कबूल केलेले असेल अथवा जेथे असा परिव्यय, आकार वा खर्च संपत्ती हस्तांतरण अधिनियम, १८८२ याच्या तरतुदींन्वये किंवा त्या त्या वेळी अंमलात असलेल्या अन्य कोणत्याही कायद्यांन्वये वसूल करण्याजोगा असेल त्याबाबतीत, कोणताही सावकार कर्जदाराकडून किंवा इच्छुक कर्जदाराकडून, मालमत्तेवरील हक्काचा तपास करण्यासाठी झालेला वाजवी खर्च, दस्तऐवजांची मुद्रांक व नोंदणी याबाबतचा खर्च आणि प्रत्यक्ष झालेला इतर नेहमीचा खर्च या व्यतिरिक्त इतर कोणतीही रक्कम घेणार नाही. सावकारांनी कर्जाच्या संबंधातील खर्चावर आकार घेण्यास मनाई करणे.

१८८२ चा ४.

(२) पोट-कलम (१) चे उल्लंघन करून सावकाराने कर्जदाराकडून किंवा इच्छुक कर्जदाराकडून त्या पोट-कलमामध्ये निर्दिष्ट केलेला परिव्यय, आकार किंवा खर्च म्हणून घेतलेली कोणतीही रक्कम त्या सावकाराकडून, कर्जदाराला किंवा, यथास्थिति, इच्छुक कर्जदाराला देय असलेले कर्ज म्हणून वसुलीयोग्य असेल अथवा ती रक्कम कर्जदाराला किंवा इच्छुक कर्जदाराला प्रत्यक्षात दिलेल्या कर्जातून वजावट केली जाण्यास पात्र असेल.

कर्जाचे अभिहस्तांकन करणे.

३३. (१) हा अधिनियम अंमलात येण्याच्या दिनांकापूर्वी किंवा त्यानंतर देण्यात आलेले कर्ज किंवा अशा कर्जाचे कोणतेही व्याज किंवा अशा कर्जाच्या वा व्याजाच्या संबंधात केलेल्या कोणत्याही कराराचा लाभ किंवा घेतलेली प्रतिभूती, कोणत्याही अभिहस्तांकितीच्या नावे अभिहस्तांकित करण्यात आली असेल त्याबाबतीत, तो अभिहस्तांकनकर्ता (मग तो पैसे कर्जाऊ देणारा सावकार असो किंवा जिच्याकडे अगोदर कर्ज अभिहस्तांकित केलेले आहे अशी कोणतीही व्यक्ती असो), अभिहस्तांकन करण्यापूर्वी,—

(क) असे कर्ज, व्याज, करार किंवा प्रतिभूती, ह्या अधिनियमाच्या अंमलाखाली येत आहे याबद्दल अभिहस्तांकितीस लेखी नोटीस देईल ;

(ख) अभिहस्तांकितीस या अधिनियमाच्या तरतुदींचे पालन करणे शक्य व्हावे या दृष्टीने आवश्यक असलेली अशी सर्व माहिती त्यास पुरविल ; आणि

(ग) कर्जाच्या अभिहस्तांकनाबद्दल कर्जदारास लेखी नोटीस देऊन अभिहस्तांकितीचे नाव व पत्ता त्यास कळविल.

(२) पोट-कलम (१) च्या तरतुदींचे उल्लंघन करणारी कोणतीही व्यक्ती, अशा उल्लंघनामुळे जिचे नुकसान होईल अशा इतर कोणत्याही व्यक्तीस नुकसानभरपाई देण्यास जबाबदार राहील.

अभिहस्तांकितींना अधिनियम लागू असणे.

३४. (१) यात यापुढे जी तरतूद केली असेल त्याव्यतिरिक्त, हा अधिनियम अंमलात येण्याच्या दिनांकापूर्वी किंवा त्यानंतर सावकाराने कर्जाऊ दिलेल्या पैशाच्या बाबतीत, अथवा अशा कर्ज म्हणून दिलेल्या पैशावरील व्याजाच्या बाबतीत अथवा अशा कोणत्याही कर्जाच्या किंवा व्याजाच्या बाबतीत केलेल्या कोणत्याही कराराच्या लाभाच्या किंवा घेतलेल्या प्रतिभूतीच्या बाबतीत सावकाराला देय असणारे कोणतेही कर्ज अभिहस्तांकित करण्यात आले असेल त्याबाबतीत, तो अभिहस्तांकिती सावकार असल्याचे मानण्यात येईल आणि या अधिनियमाच्या सर्व तरतुदी अशा अभिहस्तांकितीस, तो सावकार असल्याप्रमाणे लागू होतील.

(२) या अधिनियमामध्ये किंवा त्या त्या वेळी अंमलात असलेल्या इतर कोणत्याही कायद्यामध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, जेथे कोणत्याहो कारणासाठी असे कोणतेही अभिहस्तांकन अवैध असेल आणि अशा रीतीने अभिहस्तांकित केलेल्या कोणत्याही कर्जाबद्दल कर्जदाराने कोणतेही पैशाचे प्रदान केलेले असेल किंवा मालमत्तेचे हस्तांतरण केलेले असेल तेथे, अशा प्रदानाच्या किंवा हस्तांतरणाच्या बाबतीत तो अभिहस्तांकिती या अधिनियमाच्या सर्व प्रयोजनांसाठी सावकाराचा अभिकर्ता असल्याचे मानण्यात येईल.

व्यवहारांची पुन्हा तपासणी करणे.

३५. त्या त्या वेळी अंमलात असलेल्या कोणत्याही कायद्यामध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, सावकार व कर्जदार यांच्यामधील, ज्या दाव्यास हा अधिनियम लागू आहे अशा कोणत्याही दाव्यात न्यायालय,—

(क) उभयपक्षात झालेल्या अगोदरच्या कोणत्याही व्यवहाराची किंवा कोणत्याही हिशेबाची पुन्हा तपासणी करील ;

(ख) दोन्ही पक्षांचे आपसातील हिशेब घेईल ;

(ग) कोणत्याही व्याजापोटी कर्जदारावर आकारलेली बेसुमार रक्कम कमी करील ;

(घ) हिशेब घेताना कर्जदाराकडून देय असलेल्या रकमेपेक्षा अधिक रक्कम सावकारास मिळाली आहे असे आढळून आले तर, अशा रकमेच्या बाबतीत कर्जदाराच्या बाजूने हुकूमनामा काढील,

मग अशी सुनावणी एकतर्फी झालेली असो किंवा अन्यथा झाली असो :

परंतु, या अधिकारांचा वापर करताना न्यायालय, —

(एक) ज्या दाव्यास हा अधिनियम लागू आहे अशा दाव्याच्या उभयपक्षांनी किंवा जिच्यामार्फत ते हक्क सांगतात अशा कोणत्याही व्यक्तीने पूर्वीचा व्यवहार बंद करून नवीन आबंधने निर्माण करण्याच्या उद्देशाने त्या दाव्याच्या दिनांकापासून सहा वर्षांपेक्षा अधिक काळानंतरच्या दिनांकास केलेले कोणतेही समायोजन किंवा करार यांची पुन्हा तपासणी करणार नाही ;

(दोन) एखाद्या न्यायालयाच्या कोणत्याही हुकूमनाम्याला बाधक ठरेल अशी कोणतीही गोष्ट करणार नाही.

स्पष्टीकरण.— या कलमाच्या प्रयोजनाकरिता " बेसुमार व्याज " याचा अर्थ, कलम ३१ च्या कोणत्याही तरतुदीचे उल्लंघन करणाऱ्या दराने घेतलेले व्याज, असा आहे.

३६. (१) कोणत्याही कर्जदारास, सावकाराकडून हिशेब घेण्याकरिता आणि सावकारास देय असलेली रक्कम ठरविण्याकरिता कोणत्याही वेळी न्यायालयाकडे अर्ज करता येईल—मग ते कर्ज देय झालेले असो वा नसो. असा अर्ज विहित नमुन्यात करण्यात येईल आणि त्यासोबत विहित शुल्क देण्यात येईल. हिशेब घेणे व देय असलेली रक्कम ठरविणे यांबाबत चौकशी.

(२) असा अर्ज मिळाल्यावर; न्यायालय सावकारास त्या अर्जाची नोटीस देण्याची व्यवस्था करील.

(३) अर्जाच्या सुनावणीसाठी निश्चित केलेल्या दिनांकास किंवा वेळोवेळी ज्या दिनांकास सुनावणी स्थगित करण्यात येईल त्या दिनांकास न्यायालय चौकशी करील आणि दोन्ही पक्षांमध्ये झालेल्या कोणत्याही व्यवहाराचा हिशेब घेऊन नंतर, मुद्दल व व्याजापोटी कोणतेही असल्यास, कोणतीही रक्कम कर्जदाराकडून सावकारास अद्याप देय असल्यास, ती रक्कम कळविणारा आदेश काढील. या कलमान्वये हिशेब घेताना न्यायालय, कलमे २४ ते ३५ आणि कलम ३८ च्या तरतुदींचे अनुसरण करील.

३७. (१) कर्जदारास, त्याच्याकडून सावकारास मुद्दलापोटी, व्याजापोटी किंवा मुद्दल व व्याज या दोहोंपोटी देणे असलेली कर्जाची कोणतीही रक्कम कोणत्याही वेळी सावकारास देता येईल. सावकारास देय असलेली रक्कम न्यायालयात जमा करणे.

(२) अशा रीतीने दिलेली कोणतीही रक्कम स्वीकारण्यास सावकाराने नकार दिला तर, कर्जदारास उक्त रक्कम न्यायालयात सावकाराच्या खाती जमा करता येईल.

(३) त्यानंतर न्यायालय या जमा केलेल्या रकमेबाबतची लेखी नोटीस सावकारावर बजावण्याची व्यवस्था करील आणि सावकारास, कर्जाची त्यावेळी देय असलेली रक्कम नमूद केलेला विनंतीअर्ज सादर केल्यावर आणि उक्त रक्कम स्वीकारण्याची आपली तयारी दर्शविल्यावर ती रक्कम घेता येईल आणि त्या रकमेचा सर्वप्रथम व्याजाची रक्कम फेडण्यासाठी आणि त्यानंतर काही रक्कम शिल्लक राहिल्यास, तिचा मुद्दलाची रक्कम फेडण्यासाठी विनियोग करता येईल.

(४) सावकाराने ती रक्कम स्वीकारली नाही तर, न्यायालय त्या रकमेचा सर्वप्रथम व्याज फेडण्यासाठी आणि त्यानंतर, काही रक्कम शिल्लक राहिल्यास, तिचा मुद्दल फेडण्यासाठी विनियोग करील.

३८. पक्षकारांमध्ये कोणताही करार झालेला असला किंवा त्या त्या वेळी कोणताही कायदा अंमलात असला तरी, एखाद्या कॅलेंडर महिन्याच्या कोणत्याही दिवशी एखाद्या कर्जदाराला कलम २४ अन्वये पासबुक पुरविण्यात आले असेल किंवा कलम २५ अन्वये विवरणपत्र पाठविण्यात आले असेल किंवा कलम ३६ अन्वये हिशेब घेण्यात आला असेल किंवा कर्जदाराने कलम ३७ अनुसार सावकाराला कर्जाच्या बाबतीत कोणतीही रक्कम देऊ केलेली असेल तर, जरी अशा कॅलेंडर महिन्याच्या कोणत्याही दिवशी असे विवरणपत्र पाठविण्यात आले असले किंवा पासबुक पुरविण्यात आले असले किंवा असे हिशेब घेण्यात आले असले तरी ती वस्तुस्थिती लक्षात न घेता, परतफेड करावयाच्या प्रत्यक्ष दिनांकापर्यंत देय असल्याप्रमाणे येणे असलेल्या व्याजाची परिगणना करण्यात येईल. व्याजाची परिगणना.

३९. जी कोणी व्यक्ती वैध अनुज्ञप्तीशिवाय सावकारीचा व्यवसाय करील त्या व्यक्तीला दोष सिद्ध झाल्यानंतर पाच वर्षांपर्यंत असू शकेल एवढ्या कोणत्याही प्रकारच्या कारावासाची किंवा पन्नास हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल एवढ्या द्रव्यदंडाची किंवा या दोन्ही शिक्षा करण्यात येतील. वैध अनुज्ञप्तीशिवाय सावकारी करण्याबद्दल शास्ती.

४०. जी कोणी व्यक्ती अनुज्ञप्ती मिळण्याकरिता किंवा अनुज्ञप्तीचे नवीकरण करण्याकरिता केलेल्या अर्जामध्ये अथवा या अधिनियमाच्या कोणत्याही तरतुदींद्वारे वा त्या तरतुदींच्या प्रयोजनासाठी आवश्यक असलेल्या कोणत्याही दस्तऐवजामध्ये, कोणत्याही महत्त्वाच्या तपशिलाबाबत एखादे विधान खोटे आहे हे माहीत असूनही बुद्धीपुरस्सर असे खोटे विधान करील त्या व्यक्तीला, दोष सिद्ध झाल्यानंतर दोन वर्षांपर्यंत असू शकेल एवढ्या कोणत्याही प्रकारच्या कारावासाची किंवा पंचवीस हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल एवढ्या द्रव्यदंडाची किंवा या दोन्ही शिक्षा करण्यात येतील. खोटे विधान करण्याबद्दल शास्ती.

खोट्या नावाने अनुज्ञप्ती मिळवणे, अनुज्ञप्तीमध्ये नमूद न केलेल्या जागी सावकारी करणे, इत्यादी.

४१. जी कोणी व्यक्ती,—

(क) जे तिचे खरे नाव नाही अशा नावाने अनुज्ञप्ती मिळविल किंवा अशा प्रकारे मिळवलेल्या अनुज्ञप्तीवर सावकारीचा व्यवसाय करील, किंवा

(ख) असा व्यवसाय करण्यास तिला प्राधिकृत करणाऱ्या अनुज्ञप्तीमध्ये नमूद केलेले नसेल अशा कोणत्याही जागी सावकारीचा व्यवसाय करील, किंवा

(ग) वैध अनुज्ञप्तीशिवाय किंवा जे तिचे खरे नाव नाही अशा नावाने मिळवलेल्या अनुज्ञप्तीवर, सावकारीचा व्यवसाय करताना कोणताही करार करील,—

त्या व्यक्तीला, दोष सिद्ध झाल्यानंतर,—

(एक) पहिल्या अपराधासाठी, एक वर्षापर्यंत असू शकेल एवढ्या कोणत्याही प्रकारच्या कारावासाची किंवा पंधरा हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल एवढ्या द्रव्यदंडाची किंवा या दोन्ही शिक्षा करण्यात येतील, आणि

(दोन) दुसऱ्या किंवा त्यानंतरच्या अपराधासाठी, खंड (एक) मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या शास्तीव्यतिरिक्त, किंवा त्या शास्तीऐवजी, ती व्यक्ती कंपनी नसेल तेव्हा पाच वर्षांपेक्षा कमी नसेल एवढ्या कोणत्याही प्रकारच्या कारावासाची, आणि ती व्यक्ती कंपनी असेल तेव्हा, पन्नास हजार रुपयांपेक्षा कमी नसेल एवढ्या द्रव्यदंडाची शिक्षा करण्यात येईल.

वचनपत्र, बंधपत्र इत्यादींमध्ये चुकीची नोंद केल्याबद्दल शास्ती.

४२. जी कोणी व्यक्ती कलम २३ च्या तरतुदींचे उल्लंघन करील तिला, दोष सिद्ध झाल्यानंतर, पंचवीस हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल एवढ्या द्रव्यदंडाची किंवा तीन वर्षांपर्यंत असू शकेल एवढ्या कोणत्याही प्रकारच्या कारावासाची किंवा या दोन्ही शिक्षा करण्यात येतील.

कलम २४ किंवा २५ चे उल्लंघन केल्याबद्दल शास्ती.

४३. जी कोणी व्यक्ती कलम २४ किंवा २५ च्या तरतुदींचे उल्लंघन करील तिला, दोष सिद्ध झाल्यानंतर, पंचवीस हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल एवढ्या द्रव्यदंडाची शिक्षा करण्यात येईल.

कलम ३१ चे उल्लंघन करून व्याज दर आकारण्याबद्दल शास्ती.

४४. जी कोणी व्यक्ती कलम ३१ चे उल्लंघन करून व्याज आकारील किंवा वसूल करील तिला, दोष सिद्ध झाल्यानंतर, जर तो तिचा पहिला अपराध असेल तर पंचवीस हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल एवढ्या द्रव्यदंडाची आणि दुसऱ्या किंवा त्यानंतरच्या अपराधासाठी पन्नास हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल एवढ्या द्रव्यदंडाची शिक्षा करण्यात येईल.

उपद्रव दिल्याबद्दल शास्ती.

४५. जी कोणी व्यक्ती, कर्जदाराकडून सावकाराला देय असलेल्या कर्जाची वसुली करण्यासाठी कर्जदाराला उपद्रव देईल अथवा उपद्रव देण्यास अपप्रेरणा देईल त्या व्यक्तीस, दोष सिद्ध झाल्यानंतर, दोन वर्षांपर्यंत असू शकेल एवढ्या कोणत्याही प्रकारच्या कारावासाची किंवा पाच हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल एवढ्या द्रव्यदंडाची किंवा या दोन्ही शिक्षा करण्यात येतील.

स्पष्टीकरण.— या कलमाच्या प्रयोजनांसाठी, जी व्यक्ती, अन्य एखाद्या व्यक्तीने, जे कृत्य करण्याचा तिला हक्क आहे असे कोणतेही कृत्य करू नये किंवा जे कृत्य न करण्याचा तिला हक्क आहे असे कोणतेही कृत्य करावे या उद्देशाने,—

(क) अशा अन्य व्यक्तीस अडथळा करील किंवा तिच्यावर बळाचा वापर करील किंवा तिला धाकदपटशा दाखविल, अथवा

(ख) अशा अन्य व्यक्तीचा जागोजागी पाठलाग करील, किंवा तिच्या मालकीच्या अथवा ती वापरत असलेल्या कोणत्याही मालमत्तेमध्ये ढवळाढवळ करील, किंवा तिला त्या मालमत्तेचा वापर करू देणार नाही किंवा तिचा वापर करण्यात अडथळा निर्माण करील, अथवा

(ग) ज्या घरात किंवा इतर ठिकाणी अशी अन्य व्यक्ती राहत असेल किंवा काम करीत असेल किंवा व्यवसाय करीत असेल किंवा तेथे राहत असेल अशा कोणंत्याही घराच्या किंवा इतर जागेच्या जवळपास भटकत राहील अथवा तिला त्रास होईल किंवा धाकदपटशा वाटेल असे कोणतेही कृत्य करील,—

ती व्यक्ती अशा व्यक्तीस उपद्रव देते असे समजण्यात येईल.

शास्तीसंबंधी सर्वसाधारण तरतुदी.

४६. जी कोणतीही व्यक्ती, या अधिनियमाच्या कोणत्याही तरतुदीचे पालन करण्यात कसूर करील किंवा तिचे उल्लंघन करील, ती व्यक्ती त्याबाबत या अधिनियमात विशिष्ट शास्तीची तरतूद नसेल तर,—

(क) पहिल्या अपराधासाठी एक वर्षापर्यंत असू शकेल इतक्या कोणत्याही प्रकारच्या कारावासाच्या किंवा पंचवीस हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल इतक्या द्रव्यदंडाच्या शिक्षेस किंवा या दोन्ही शिक्षांस पात्र होईल ; आणि

(ख) दुसऱ्या किंवा त्यानंतरच्या अपराधासाठी, दोन वर्षापर्यंत असू शकेल इतक्या कोणत्याही प्रकारच्या कारावासाच्या किंवा दहा हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल इतक्या द्रव्यदंडाच्या शिक्षेस किंवा या दोन्ही शिक्षांस पात्र होईल.

महामंडळ, इत्यादींकडून झालेले अपराध.

४७. या अधिनियमाच्या तरतुदींपैकी कोणत्याही तरतुदींचे उल्लंघन करणारी व्यक्ती, अविभक्त हिंदू कुटुंब किंवा कंपनी किंवा विधिसंस्थापित नसलेली संस्था असेल तर, अशा कुटुंबाच्या, कंपनीच्या किंवा विधिसंस्थापित नसलेल्या संस्थेच्या धंद्याच्या व्यवस्थेबद्दल जबाबदार असलेली व्यक्ती अशा उल्लंघनाबद्दल दोषी असल्याचे मानण्यात येईल.

विवक्षित अपराध दखलपात्र असणे.

१९७४ चा २. **४८.** फौजदारी प्रक्रिया संहिता, १९७३ यात काहीही अंतर्भूत असले तरी,—

(क) कलम ४ च्या तरतुदींचे उल्लंघन केल्याबद्दल कलम ३९ व ४१ अन्वये शिक्षापात्र असलेले अपराध, आणि

(ख) कलम २३ च्या तरतुदींचे उल्लंघन केल्याबद्दल कलम ४२ अन्वये शिक्षापात्र असलेले अपराध ; आणि

(ग) उपद्रव देण्याच्या बाबतीत कलम ४५ अन्वये शिक्षापात्र असलेले अपराध,

हे दखलपात्र अपराध असतील.

पैशांसंबंधीच्या हुकूमनाम्याची अंमलबजावणी करताना कर्जदार शेतकऱ्यांना अटक किंवा कारावासाची शिक्षा न करणे.

४९. त्या त्या वेळी अंमलात असलेल्या इतर कोणत्याही कायद्यात काहीही अंतर्भूत असले तरी, जो जातीने जमीन कसतो व ज्याचे कर्ज पंधरा हजार रुपयांहून अधिक नाही अशा कर्जदारास सावकाराच्या बाजूने केलेल्या पैशासंबंधीच्या हुकूमनाम्याची अंमलबजावणी करताना अटक किंवा कारावासाची शिक्षा करण्यात येणार नाही— मग असा हुकूमनामा हा अधिनियम अंमलात येण्याच्या दिनांकापूर्वी काढलेला असो किंवा त्यानंतर काढलेला असो.

१९४८ चा ६७. **स्पष्टीकरण.—** " जातीने जमीन कसणे " याचा अर्थ, महाराष्ट्र कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, याच्या कलम २ च्या खंड (६) मध्ये किंवा अन्य कोणत्याही तत्सम अधिनियमामध्ये त्यास नेमून दिल्याप्रमाणे असेल.

प्रत्येक अधिकारी लोकसेवक असणे.

१८६० चा ४५. **५०.** या अधिनियमाच्या तरतुदींन्वये काम करणारा शासनाचा प्रत्येक अधिकारी, भारतीय दंड संहितेच्या कलम २१ च्या अर्थांतर्गत लोकसेवक असल्याचे मानण्यात येईल.

सद्भावनेने करण्यात आलेल्या कृतींकरिता संरक्षण.

५१. या अधिनियमाच्या तरतुदींनुसार किंवा त्याखाली केलेल्या नियमांनुसार सद्भावनेने केलेल्या किंवा करण्याचे अभिप्रेत असलेल्या कोणत्याही कृतीसाठी महानिबंधक किंवा कोणताही प्राधिकारी यांच्याविरुद्ध कोणताही दावा, खटला किंवा अन्य कायदेशीर कार्यवाही दाखल करता येणार नाही.

सन १९४७ चा अधिनियम क्रमांक २८ याच्या तरतुदींची व्यावृत्ती.

५२. या अधिनियमाच्या कोणत्याही तरतुदीमुळे, महाराष्ट्र कर्जदार शेतकरी सहाय्य अधिनियम, किंवा कर्जदार शेतकऱ्यांना सहाय्य देण्याबाबत अंमलात असलेला तत्सम स्वरूपाचा कोणताही इतर कायदा याच्या तरतुदींना बाध येणार नाही आणि कोणतेही न्यायालय, ज्या कर्जाच्या बाबतीत उक्त अधिनियमान्वये किंवा, यथास्थिति, उक्त कायद्यान्वये कर्ज समायोजन कार्यवाही केली जाऊ शकते त्या कोणत्याही कर्जाच्या संबंधातील कोणताही दावा या अधिनियमान्वये विचारार्थ स्वीकारणार नाही किंवा या अधिनियमान्वये त्यासंबंधात कोणतीही कार्यवाही करणार नाही. १९४७ चा २८.

आपले अधिकार सोपवण्याचा राज्य शासनाचा अधिकार.

५३. राज्य शासनास, या अधिनियमाद्वारे किंवा तद्न्वये त्यास प्रदान करण्यात आलेले कोणतेही अधिकार, **राजपत्रात** प्रसिद्ध करण्यात येणाऱ्या अधिसूचनेद्वारे, कोणत्याही अधिकाऱ्याकडे सोपवता येतील.

नियम.

५४. (१) राज्य शासनास, या अधिनियमाची प्रयोजने पार पाडण्यासाठी, **राजपत्रातील** अधिसूचनेद्वारे नियम करता येतील.

(२) विशेषकरून व वरील तरतुदींच्या सर्वसाधारणतेस बाध येऊ न देता, अशा नियमांत, पुढील सर्व किंवा त्यांपैकी कोणत्याही बाबींसाठी तरतूद करता येईल :—

(क) कलम ५ अन्वये अनुज्ञप्तीसाठी करावयाच्या अर्जाचा नमुना, त्यात समाविष्ट करावयाचा आणखी तपशील आणि अनुज्ञप्ती शुल्काची रक्कम व ती भरण्याची रीत ;

(ख) कलम ६ अन्वये अनुज्ञप्तीचा नमुना व त्याच्या शर्ती ;

(ग) कलम ७ अन्वये ठेवावयाच्या नोंदवहीचा नमुना ;

(घ) सावकाराकडे तारण म्हणून ठेवलेल्या मालमत्तेवरील दावे मागवण्यासाठी कलम १७ च्या पोट-कलम (४) अन्वये नोटीस प्रसिद्ध करावयाची रीत ;

(ङ) कलम २४ च्या पोट-कलम (१) अन्वये ठेवावयाची रोकडवही व खातेवही यांचा नमुना व त्या वह्या ज्या रितीने ठेवावयाच्या ती रीत, पोट-कलम (२) अन्वये ज्या नमुन्यात पासबुक देण्यात येईल त्या पासबुकाचा नमुना आणि पोट-कलम (५) अन्वये विहित करावयाचा इतर तपशील ;

(च) कलम २५ च्या पोट-कलम (१) अन्वये पुरविण्यात आलेल्या लेखा विवरणपत्राचा नमुना व पोट-कलम (३) अन्वये द्यावयाची खर्चाची रक्कम ;

(छ) कलम २६ च्या पोट-कलम (२) अन्वये द्यावयाचे शुल्क ;

(ज) कलम ३६ च्या पोट-कलम (१) अन्वये करावयाच्या अर्जाचा नमुना व द्यावयाचे शुल्क ;

(झ) या अधिनियमान्वये विहित केलेली किंवा विहित करण्यात येईल अशी इतर कोणतीही बाब अथवा या अधिनियमात ज्याबद्दल तरतूद केलेली नाही किंवा केलेली तरतूद अपुरी आहे आणि या अधिनियमान्वये तरतुदी अंमलात आणण्याकरिता ज्याबाबत तरतूद करणे राज्य शासनाच्या मते आवश्यक आहे अशी इतर कोणतीही बाब ;

(ञ) उपरोक्त नियमांपैकी कोणत्याही नियमांचे उल्लंघन करणे हा अपराध असेल व त्यास विहित केल्याप्रमाणे ज्या कमाल द्रव्यदंडाची शिक्षा होऊ शकेल अशा आशयाची तरतूद.

(३) या अधिनियमान्वये केलेला प्रत्येक नियम हा, तो करण्यात आल्यानंतर शक्य तितक्या लवकर, राज्य विधानमंडळाचे अधिवेशन चालू असताना एकाच अधिवेशनात किंवा लागोपाठच्या दोन किंवा अधिक अधिवेशनात मिळून एकूण तीस दिवसांचा होईल इतक्या कालावधीकरिता, प्रत्येक सभागृहापुढे ठेवण्यात येईल आणि ज्या अधिवेशनात तो अशा रीतीने ठेवण्यात आला असेल ते अधिवेशन किंवा त्याच्या लगतनंतरचे अधिवेशन समाप्त होण्यापूर्वी, त्या नियमात कोणताही फेरफार करण्याबाबत दोन्ही सभागृहांचे एकमत झाले किंवा तो नियम करण्यात येऊ नये म्हणून दोन्ही सभागृहांचे एकमत झाले आणि अशा आशयाचा त्यांचा निर्णय त्यांनी **राजपत्रात** अधिसूचित केला तर तो नियम, अशा निर्णयाच्या प्रसिद्धीच्या दिनांकापासून केवळ अशा सुधारलेल्या स्वरूपात अंमलात येईल किंवा यथास्थिति,

तो अंमलात येणार नाही ; तथापि, असा कोणताही फेरफार केल्यामुळे किंवा तो नियम रद्द केल्यामुळे त्या नियमान्वये पूर्वी केलेल्या किंवा करण्याचे वर्जिलेल्या कोणत्याही गोष्टींच्या विधिग्राह्यतेस बाध येणार नाही.

५५. (१) या अधिनियमाच्या तरतुदींची अंमलबजावणी करताना कोणतीही अडचण उद्‌भवल्यास, राज्य शासनास, प्रसंगानुरूप, **राजपत्रात** आदेश प्रसिद्ध करून, अडचण दूर करण्याच्या प्रयोजनांसाठी, त्यास आवश्यक व इष्ट वाटेल अशी, या अधिनियमाच्या तरतुदींशी विसंगत नसलेली कोणतीही गोष्ट करता येईल : अडचणी दूर करण्याचा अधिकार.

परंतु, या अधिनियमाच्या प्रारंभाच्या दिनांकापासून दोन वर्षांचा कालावधी समाप्त झाल्यानंतर असा कोणताही आदेश काढता येणार नाही.

(२) या पोट-कलमाखाली काढलेला प्रत्येक आदेश, तो काढण्यात आल्यानंतर शक्य तितक्या लवकर, राज्य विधानमंडळाच्या प्रत्येक सभागृहासमोर ठेवण्यात येईल.

१९४७ चा मुंबई ३१. **५६.** (१) मुंबई सावकार अधिनियम, १९४६ हा, याद्वारे, निरसित करण्यात येत आहे. सन १९४७ चा मुंबई अधिनियम क्रमांक ३१ याचे निरसन व व्यावृत्ती.

(२) असे निरसन झाले असले तरी, उक्त अधिनियमान्वये करण्यात आलेली कोणतीही कृती किंवा कार्यवाही (देण्यात आलेली कोणतीही अनुज्ञप्ती यासह) ही, या अधिनियमान्वये करण्यात आलेली कोणतीही कृती, कार्यवाही किंवा यथास्थिति, देण्यात आलेली अनुज्ञप्ती असल्याचे मानण्यात येईल.

२०१४ चा महा अध्या. १. **५७.** (१) महाराष्ट्र सावकारी (नियमन) अध्यादेश, २०१४, हा, याद्वारे, निरसित करण्यात येत आहे. सन २०१४ चा महाराष्ट्र अध्यादेश क्रमांक १ याचे निरसन व व्यावृत्ती.

(२) असे निरसन झाले असले तरी, उक्त अध्यादेशाद्वारे करण्यात आलेली कोणतीही कृती किंवा कार्यवाही (देण्यात आलेली कोणतीही अनुज्ञप्ती यासह) ही, या अधिनियमान्वये करण्यात आलेली कृती, कार्यवाही किंवा यथास्थिति, देण्यात आलेली अनुज्ञप्ती असल्याचे मानण्यात येईल.

ON BEHALF OF GOVERNMENT PRINTING, STATIONERY AND PUBLICATION, PRINTED AND PUBLISHED BY SHRI PARSHURAM JAGANNATH GOSAVI, PRINTED AT GOVERNMENT CENTRAL PRESS, 21-A, NETAJI SUBHASH ROAD, CHARNI ROAD, MUMBAI 400 004 AND PUBLISHED AT DIRECTORATE OF GOVERNMENT PRINTING, STATIONERY AND PUBLICATION, 21-A, NETAJI SUBHASH ROAD, CHARNI ROAD, MUMBAI 400 004, EDITOR : SHRI PARSHURAM JAGANNATH GOSAVI.